

NACHÁZENÍ II

P - D - M - L

leden 1975

OBSAH

Karel Milota: Sol et Luna

Vladimír Vokolek: Tři básně v próze

Emil Juliš: Cesta k horám a jiné básně

T.W. Adorno: Moderno. XI. kapitola z knihy Einleitung
in die Soziologie der Musik.

Přeložil Josef Hlaváček

Antonín Mokrejš: Interpretace moderního umění jako
filosofický problém.

II. pokračování.

Radek Kratina: Variabily

K e r e l M i l o t a

Karel Milota

S O L E T L U N A

Dejme tomu, že se v této čtvrti, do níž právě přijíždíte, vyznáte jen velmi málo. Jistě jste tu aspoň jednou nebo dvakrát v minulosti byl, jako koneckonců každý, kdo žije v Praze delší dobu, se aspoň jednou dostal do každé peněku významnější části města, ale rozhodně máte o místních poměrech jen neurčité představy. Čerpané spíše z několika náhodných průjezdů autobusem po výpadevé silnici, jež tudy vede. Dnes tu máte jakýsi úkol, který budete muset /jak si aspoň myslíte/ uskutečnit celkem snadno a bez velkého sáržení, a nejste tedy nikterak ponořen do starostí, jak všechno provedete, natož snad znepekojen, když vlak metra s rachotem a táhlým klesajícím vytím elektromotorů ostře brzdí na stanici, kde máte vystoupit. Je to jakási méně významná stanice, sřejmě proto také podstatně méně prostorná než ty, které znáte blíže středu města. Také tu nyní, v deset hodin dopoledne, vystupuje z polo-prázdného vlaku jen několik lidí. Klid a vyrovnanost ovládající staničku, jasně osvětlenou namodralým světlem zářivek, nápadně namalovaná světlovlasá dívka v uniformě dopravního podniku se nudí za sklem před svými dvěma obrazovkami televizního monitoru, z ujíždějících pohyblivých schodů, po nichž za okamžik vyjéždíte do bílého dne, to vane chladným pránem. Zůstáváte poslední ze všech, jen s přirozenou svědavostí člověka, který si prohlíží neznámé místo, rozhodně ne proto, abyste sesadu pozoroval hezké nohy mladé ženy v krátkém modročerveném kostýmku, která vyjídá těsně před vámi, nahnutá ke straně pod tíhou veliké plátěné tašky s nákupem. Eskalátor stejnoměrně a spokojeně rachotí, stoupáte.

Nahoře je jasné, nížím nekalené slunce, předjarní slunce dalekých výhledů, a studený vítr chvílemi ohýbá a deformuje vysoké topoly opodál, tvořící mohutnou zelenou bránu do té části předměstské čtvrti, kam směřujete. Centrum tohoto předměstí s velkým náměstím je daleko za vámi, podjel jste jej pod zemí, aniž jste jej spatřil; místo, kde nyní stojíte, je prázdné, stanice metra je kupodivu umístěna téměř uprostřed velké, dosud jen nepatrně zastavěné pláň, určena snad už obyvatelům domů, které tu teprve vzniknou.

Ovládá vás náhle pocit zvláštní volnosti a jakéhosi... ano, skoro byste řekl "rozletu", kdyby vám to slovo nepřípadalo tak

směšně, staromódně okázalé a tak se nehodící k tomuto předměstí, ale je to skutečně jarní pocit: slunce, vítr, masívní bloky domů vsadu, pláň s ohradami a křovisky napravo, po vaší levé ruce pár metrů vzdálená široká výpadevová třída, kudy se chvíli se zahučením a svistem prolétne auto /mnohá z nich jsou těžká nákladní, na této straně města se mnoho staví/, nerušený rozhled v tu stranu na jiné čtvrti, vzdálené několik kilometrů... a vpředu dálší, o něco nižší čínšovní bloky, ponežené v seleni, všechno tak odlišné od starého, stísněného a přeplněného středu města, kde jste vstoupil do podzemí, i od ostře osvětleného, dunícího nepřirozeného mikrosvěta tam dole. Mladá žena jde před vámi, ale už mizí mezi domy. Poznáváte výpadevovou třídu, která vás vede ke bráně s velkými topolá: je to skutečně ta, po níž jste párkrát jel autobusem na služební cestu do vzdálených měst, a za rozsáhlým komplexem moderní továrny ční mohutná hlava staré vodárenské věže se zelenou přílbou jako obrovský ombrojenec, spokojeně přehlížející střechené území v tvrdé záři dopoledního slunce.

Blížíte se už k prvnímu bloku té malé a sevřené části tohoto předměstí, podél něhož máte odbočit doprava, a pak druhou ulicí zase doleva; tam je dům, do něhož jste pozván, abyste tam vykonal jistou službu svému příteli a spolupracovníkovi. Pořádá vás o ni, a vy vlastně ani nevíte, může-li se to nazývat "službou", protože, pokud jste pochopil, nemáte tam vlastně prakticky nic dělat, vaše úloha má být zcela snadná... ani vcelku přesně nevíte, v čem bude spočívat, ale nesdává se vám to důležité, na místě se dovíte, co budete potřebovat, nestratíte tam asi ani mnoho času. /Nebylo by to ani šádoucí: uvolnil jste se na nějakou dobu se zaměstnání./ Jdete zvolna; pohledem na hodinky jste se přesvědčil, že váš odhad doby potřebné k jízdě sem byl dost nadhazovaný, je ještě hodně brzo; mohlo by se dokonce stát, že by váš přítel nebyl dosud na místě, není vyloučeno, že se zpozdí /i on sem musí odněkud přijet/ - aspoň vás předem na tuto možnost upozornil a poprosil vás pro ten případ o trpělivost. A tak kráčíte vpřed, těšíte se celou tou svobodnou a dynamickou předjarní krajinou předměstí, tím spíše proto, že máte dost času. Ostatně se vám stane jen zřídka, abyste se ve všední den dopoledne dostal tak daleko na okraj města, a aby přitom poměr mezi povinnostmi a zábavou byl pro vás tak příznivý. Jste tu sám, na nikoho nejste vázán, váš úkol v těchto místech nemá být obtížný ani dlouho-

trvajících... ustanovujete se na tom, že nebude-li váš přítel dosud tady, půjdete se na chvíli projít.

Ulice, do níž jste u prvního bloku odbočil, je tichá, bez šivota, hluk výpadev třídy jako by byl náhle kouzlem kamai zmizel; v okrouhlých propadlinách a výtlucích ve staré asfaltové vozovce se típy kaluže vody, pozůstatek po nočním silném dešti, chvílemi je čeří vítr i tady, ve zdánlivém zánětlivém zívání. Ulice není nijak zajímavá - je to vlastně jen příčná spojka podél bočních slepých stěn dlouhých bloků, ubíhajících paralelně s hlavní třídou a vytvářejících mezi sebou několik souběžných ulic. Všechny domy, pokud je vidět, jsou stejné, a podle toho se vám zdá, že stejné budou asi i ulice. Ta, do níž směřujete, druhá v pořadí, zůstává dosud ukryta; ale vidíte už do první. Šedivé hranolovité čtyřpatrové bloky s velikými okny prorazují dobu svého vzniku, sřejmě druhou polovinu třicátých let; přes svou uniformitu vypadají úhledně, téměř elegantně, a jejich okolí, předzahradky před průčelími i větší dvory vzadu, oplývá zelení, nejružnějšími stromy a keři, z nichž některé už začínají kvést. Bylo by tu asi příjemnější bydlení než tam dole ve středu města, v hluku a špině; zajímalo by vás, jak ty domy vypadají uvnitř... ostatně to brzo uvidíte, jdete přece do vedlejší ulice, kde jsou přesně stejné.

Prskavý a bublavý zvuk dvoutaktního motoru za vámi; ohlédnete se a přitom hned pro jistotu uhýbáte, kráčel jste /asi s pocitem, že tady přece auta nejedí/ ve vozovce. Nevelký modrobílý vůz německé značky, typ, který se už aspoň deset let nevyrábí, se opatrně, téměř krokem blíží, proplétá se mezi kalužemi a rozbíjenými místy v asfaltu. Přímě vedle místa, kde jste nyní stanul na chodníku, je právě jedna velká louže... raději ustoupíte pár kroků, než vůz projede, mohl by do ní vjet levým předním kolem a postříkat vás. Ale řidič sřejmě dává dobrý pozor na cestu - vyhne se i tentokrát a protáhne své obstarožní auto kolem vás tak zvolna, že si stačíte povšimnout, kdo je uvnitř: muž u volantu, žena na vedlejším sedadle. Dvoubarevný nátěr vozu s pyšným modrým pruhem na bílé střeše sugeruje, že majiteli záleží na vnějším dojmu; a zadní okno, jak už nyní vidíte, je pokryto nejružnějšími nálepkami do té míry, že toho řidič asi ve zpětném zrcátku mnoho nevidí. Avšak prahy a nárazníky vozu jsou

rezavé a z celého vzhledu vozu vyznačuje jakási těžko definovatelná zanedbanost... nemáte rád lidi, kteří mají rezavé auto polepené nálepkami, připomíná vám to ten známý typ neholených a málo mytých chlapů v tyrolském klobouku posetém kovovými odznáčky, ale snad tomu řidiči křivdíte; koneckonců není jeho auto už zdaleka nové, a snad má on nebo někdo z jeho rodiny představu, jak jeho vzhled aspoň domněle vylepšit, nebo sbírá nálepky ze záliby...

Ostatně je to lhostejné. Zablikal oranžovým světélkem a odbočil před vámi doleva, do nejbližší ulice.

II

Je slunečný den, ale v tomto dni je už tajemným způsobem obsažena už i jeho noc. Ne ta, která minula; ta, která teprve přijde, mu náleží. Neviditelná stejně jako bílý kotouč měsíce v úplňku na modré, sluncem rozzářené obloze, satím chaotická a rozptýlená, rozháněná tím tvrdým svitem, královskou září předměstí, do všech stran a koutů. Kouty nejsou důležité: v nich se noc neskryje, všude je příliš světlo.

"... jsem tedy zrovna nečekal... a co..."

"... hned doviš... k tomu sednout, ne..."

"... tedy hledáte, pár dní po pohřbu..."

"... tak moc nedělej... stejně kvůli tobě... ty jsi nikdy..."

Slova prostupují cihly, beton i kámen, plíží se po schodištích, pretahují se pavlačemi, rozzazují se v pokoji do opotřebovaných křesel jako nezvaní a podezřelí hosté, zlýma bledýma očima pozorují dveře, jimiž snad ještě dlouho nikdo nevstoupí. Slova noci, té, která bloudí kolem, plazí se, vine se jako spleť tenkých pramének dusivého kouře, čeká na vzdálenou chvíli, která ji pevolá ze stavu možnosti do stavu jistoty. Slova noci, která má teprve přijít, ale už je.

Druhá ulice, která se před vámi otevřela po levé straně, je přesně stejná jako první, až na to, že tady parkuje více aut - skoro nepřetržitá řada při pravém chodníku, asi vozy lidí, kteří nemají v okolí kde garážovat. Horký letní den, jedna hodina po poledni, rozpáluje asfalt i mozaikovou dlažbu chodníku, nikde

nikde není, nevidíte sice nad rozbitou vozovkou vlnivou fatamorganu rozžhaveného vzduchu, ale docela dobře si ji tam dovedete představit, i stromy a keře na rozlehlých travnatých dvorech bloku po levé straně vám připadají jako schlíplé horkem a únavou. Blok po pravé straně vypadá jinak, neboť je do této ulice obrácen průčelím, nikoliv zadní frontou, a proto je blíže k chodníku, a dlouhý souvislý plot jeho předzahradek je čas od času přerušen vrátky, kudy se vehází k domovním dveřím, i tady jsou vysoké stromy a keřoviny, zakrývající vám částečně pohled na fasádu. V jednom z těchto domů vás možná už bude očekávat váš známý či vzdálenější přítel, který tu bydlí; vyžádal si vaši návštěvu v záležitosti, kterou jste pokládal, když vám ji jen několika větami stručně naznačil, za celkem nevinnou, ale nyní máte určité pochybnosti... ostatně nemůžete sám říci proč, všechno uvidíte a dovíte se na místě, v některém z těchto domů, v ulici, která je nyní vaše.

"...no samozřejmě... jsem vždycky za všechno... a co vy...
...vůbec do toho..."

"...bys to popřít?... copak jsi..."

"...se do toho... nemáš do toho co..."

"...že ne... byla to moje živagrová..."

Slova, bludná slova noci. V prudkém světle jedné hodiny odpolední uprostřed léta se rozplývají tiše deztracena, jako by tál a někam do bezedné hloubky odkapával vosk rozehrátý pálivým sluncem - rozplývají se před očima těch, kdo jsou soustředěni na úkoly, starosti a drobné radosti dne. Ale setrvávají, čekají na svůj čas. A po slovech následují činy.

Jeden z parkujících vozů, podél nichž nyní kráčíte, je jiný než ostatní, vidíte to už chvíli předtím, než se můžete svým volným krokem /je horko a nemáte naspěch/ dostat na jeho úroveň: není prázdný a uzamčený jako všechny kolem, někde v něm je, a dvířka jsou pootevřena. Je to modrobíle natřený nevelký vůz staršího typu, mechanicky sjedete pohledem po jeho zádi a povšímnete si, že není z Prahy, má poznávací značku s písmeny náležejícími jednomu ze sousedních okresů. V pootevřených dveřích se objeví ženská noha v otevřeném červeném střevíci, a za ní druhá; obě se na okamžik ocitnou ve vzduchu, jako by se žena na předním sedadle, z vašeho místa dosud skoro neviditelná, natahovala po něčem v hloubi vozu a nemohla na to dosáhnout. Nejsou

te hezké nohy - tenké a na holeních mužsky chlupaté, napaďne vám z jakéhosi důvodu, že ta žena musí být vysáblá pětáctýřicátnice s nepříjemně ječivým rozkasevačným hlasem. Trvá to jen chvíli: vzápětí se nohy dotknou země, žena se souká ven z vozu. Je podstatně mladší, než jste hádal, nanejvýš něco přes třicet, anebo snad i méně, vypadá možná starší, než je ve skutečnosti. Nehezky, jakoby sargutíly drobný obličejíček s několika ostrými vráskami, oblečení připomíná eleganci venkovanek ve svátečním, které si vyjely na nákup do Prahy... jediná zajímavá věc na ní jsou vlasy, záplava dlouhých a hustých světlehnědých vlasů, přirozeně zvlněných, svázaných barevnou stužkou.

V těchto místech už právě má být dům, kam jste pozván, abyste tam... ale nebudete předbíhat, uvidíte. Mohl by to být buď ten, před kterým vás stojí, nebo nanejvýš některý z obou sousedních.

"...v mém vlastním bytě... mi něco budeš..."

"...její a ne tvůj... nemáš co..."

Žena už stojí vedle vozu. Není příliš vysoká, jistě o hlavu menší než vy. Věc, pro níž prve sahala, mohla být kabelka, kterou má nyní přehozenou přes rameno. Ale nejde do domu, jak byste byl předpokládal: zůstane stát, zvrátí hlavu lehce nazad a dívá se vzhůru. Zastavíte se také, asi deset metrů od ní, nevěnujte si vás, její pozornost je cele obrácena tam nahoru. I vy se tam podíváte, nevidíte nic zajímavého: hladké průčelí s pěti řadami stejných velikých oken, uprostřed souvisle prosklený matně bílý sloupec nad domovními dveřmi označuje polohu schodiště. Jedna tabulka neprůhledného skla ve výši čtvrtého poschodí je rozbita, ale ne úplně vyražena, v mléčně zbarvené desce se je otvor ve tvaru pokřiveného lichoběžníku. Jinak nic, nač by bylo třeba se dívat. Nač asi čeká ta žena? Váš pohled se vrací dolů.

"...přestaňte se už... nás dál?..."

Zdá se, že se tam nahoře má někde objevit, a skutečně, žena si náhle přiloží obě dlaně k ústům a něco zavolá... nerozuměl jste přesně, bylo to "jsou doma?" nebo "je doma?", či ještě něco podobného? Rychle zase vyjédete zrakem po průčelí: v otvoru po rozbité tabuli se objevila mužská tvář, nerozeznáváte podrobnosti, ale vypadá to, že ta tvář bude nehezky, snad neholená, s malými očky, vychrtlými tvářemi a vystouplým ohryskem. Možná otatně, že

si to jen domýšlíte. Buď něco zavolá v odpověď, jste si skoro jist, že to bylo potvrzení, odpověď byla kladná. Na okamžik zaváhá, pak zmizí z rozbitého okna. Sejde dolů? Vyjde žena za ním?

Žena už se nedívá nahoru: energickým, skoro vzteklym pohybem pohnou hlavou, její krásné husté vlasy na okamžik savlají v nehybném horkém vzduchu červenecového poledne. Rázně zabouchne dvířka vozu a zamkne; přitom vás spatří, ale nevěnuje vám pozornost, náhodný chodec v pusté rozpálené ulici ji teď nezajímá. Její drobný obličej je teď, naplněn rozhodností, jejíž podstatu neznáte, vysloveně ošklivý.

"...vlastně doopravdy chcete?..."

"...hned dovíš..."

Bludná slova noci, fatamorgana horkého vzduchu nad asfaltem, po němž přijel modrobílý vůz s těmito dvěma lidmi. Na okamžik se zamyslíte nad tím, co asi znamenala všední, jednoduchá scéna, jíž jste byl jediným náhodným svědkem.

III

Holčička je krásná, snad jste ještě nikdy neviděli tak zářivě čistý a sugestivní obličej u sedmiletého dítěte: poď krátkými, hladce učešnými černými vlasy, rozdělenými pečlivou pěšinkou, se usmívají veliké oči, které jako by prozrazovaly něco víc než obyčejnou dětskou neznalost bolesti a utrpení, něco silnějšího, jakousi pradávnou a hřejivou moudrost, s laakavým úsměvem přesvědčující přičesáno, že bolest a utrpení neexistují, že je to jen výmysl. Stojíte, hledíte na ni, nemůžete odtrhnout pohled.

Slunce sem nepadá, jeho paprsky dosud neproniknou spleť hustých, navzájem propletených větví lip, kaštanů, bříz, thují a všech možných stromů, které ani nedovedete pojmenovat. Za pár týdnů, možná dnů, už budou mnohé z nich holé, jen thujy zůstanou nedotčeny: je podzim, klenby listnatých větví jsou zbarveny žlutě a nahnědle, ojedinělé listy už poletují vzduchem a tiše, váhavě usedávají na chladnoucí sem. Slunce, šikmé a málo hřejivé slunce

posledního podzimního odpoledne, stává se nahoře, nad korunami stromů, pod nimiž jste se procházel a nyní zůstal stát, jen ojedinělé svazky paprsků rozsvětlují tu a tam květiny, trávu, drobný štěrka cestiček, čerstvou hlínu. To sluneční světlo, které jako byste už chvíli stále cítil na tváři, je snad opravdu jen zdání, snad opravdu vychází z jejího obličej. Stojíte tiše, už chvíli. Část něžné tvářičky, ústa a bradu, zakrývají bílé květy - drží je před sebou v obou rukou a voní k nim, vidíte to zcela jasně. Přilétne hrdlička, usedne na chladný kámen: jedním očkem může pozorovat vás, druhým ji.

Nejsou to bílé květy, i když tak vypadají a i když by snad bylo vhodné, aby je měla. Je to jen kas na fotografii, vystavené větru, dešti a srazu na tomto pomníku už přes čtyřicet let.

Hrdliček je tedy na hřbitově spousta, poletují, procházejí se a posedávají, jednotlivě i ve dvojicích - pávabní ptáci s jemným profilem, ve vzezření i pohybech tak nepodobní svým vypínavým a lačným příbuzným holubům. Ta, která vás nyní pozoruje, sedí na sousedním náhrobku, hned vedle toho, který vás zaujal; mechanicky přehlédnete jména, zdá se, že obě hrobky patří jedné a téže rozvětvené rodině, a snad po nějaké staré tetě, narozené hluboko v minulém století a pohřbené zde, dostala holčička to staromódní a málo užívané jméno - i ve třicátých letech se asi málo žen jmenovalo Hermína, dnes je to jméno zcela kuriózní. Přemýšlíte nad tím ještě chvíli... ale půjdete dál, jste už vlastně na odchodu. Ještě jednou se potěšíte pohledem na výraznou, předsmrtelně moudře a líbezně se usmívající tvářičku /letos by jí bylo teprve čtyřicet osm let/, a vykročíte směrem k boční zdi hřbitova; podél ní se chcete dát ke bráně, jež vás odtud vyvede.

Nežel jste sem se žádným zvláštním úmyslem, nemáte mimořádnou zálibu v procházkách po hřbitovech, ale nechtělo se vám obcházet před domem a čekat. Snad v tom bylo trochu rozmrzelého vzdoru, teď si to můžete přiznat: potřebuje přece on vás, ne vy jeho, a ať si tedy počká chvíli zase on, pokud se snad už vrátil. Jeho záležitost nebude jistě tak neodkladná, aby nesnesla odklad o čtvrt hodinu, i když se tvářil, jako by šlo o život. Kdyby o něj šlo, byl by doma všes, v dobu, na kterou si vás objednal. Hřbitov jste objevil náhodou, hned za domy, podle letopočtů na pomnících musí být daleko starší než ony, byl kdysi určitě založen daleko

na městem, ale město k němu proniklo.

Teď je však už opravdu čas, abyste se vrátil... ano, náhle začínáte pecičkovat nepekoj, jako byste přece jen mohl něčemu uškodit, kdybyste se zpozdl, a koneckonců... ten, který si vás pozval, vypadal opravdu divně a formuloval svou prosbu neurčitými slovy, která však vyslovil velmi naléhavě... vzpomínáte si také na různé pověsti, které tu a tam v poslední době přeskočily v zaměstnání o jeho potířích, půjdete. Měl vám rozhodně jasnější fici, co chce, proč k němu vůbec máte přijít nebo čeho se obává a čemu bude muset čelit /zdálo se vám totiž, že o něco takového určitě jde/. Kdybyste věděl víc, nemusel byste teď v náhlém zneklidnění uvažovat, zda proněj můžete něco udělat a co.

Jak nyní urychleným krokem míříte k bráně podél zdi, lemované vesměs velkými a honosnými hrobkami, začíná se vám i při tak letmém pohledu zdát, že v těchto končinách musela kdysi působit nějaká nesolidní štukatérská firma, už na kolika starších náhrobcích jste si všiml soch a sošek, které všechny spojoval jeden společný znak: oloupaný, sešlý povrch, tu a tam chybějící menší detaily /nezdá se, že by byly bývaly uraženy násilím/, tristní obraz marnosti a rozpadu. Typické bílé holubičky, jaké v různých zlomených pózách zdobívaly pomníky, nebyly v tomto stavu prašivě nažedlé barvy, téměř k nerozoznání od barvy hrdliček. Na jednom náhrobku, kde byly takové sošky dvě, jedna stojící a jedna ležící, se náhle ta stojící pohnula a podívala se na vás - byla to šivá hrdlička. V duchu jste se tomu zasmál, ale smích vás přešel, když jste se opatrně přiblížoval k jinému hrobu, abyste nevyplašil druhou rozčepýřenou hrdličku... rozpadávající se štuk místo načechraného peří vás překvapil až při pohledu s bezprostřední blízkostí.

"...si odvést k nám..."

"...že sbláznili!..."

"...řvát... si rozmysli, co..."

"...co rozmýšlet!..."

Není opravdu snadné rozpoznat šivou a mrtvou hrdličku pod touto hustou umělou oblohou ze žlutnouchého listí, v tomto chaotickém tanci kamene, květin, jmen a letopeřtů - živí ptáci přelétají sem a tam, mrtví stávají ležet, všechny se ustavičně mění z jistoty v možnost a zpět, a divoké, teskné houkání i onen druhý,

chraptivě krákvý zvuk se ozývá dle všeho. Volají to jen živé hrdličky? Samozřejmě, říkáte si pobaveně, mrtví nemluví ani v říši ptáků, i když... ovšemže jste ještě žádnou hrdličku na tomto hřbitově neviděl v okamžiku, kdy ten zvuk vydala, takže vlastně zůstává i nesmyslná možnost, že by... "Hrdliččin sval ku lásce hlas", říká básník, ale nikdy jste si nedovedl vysvětlit tuhle představu, že jaké asi lásce by toto volání mělo svát, leda k nějaké bezuzdné, sebezničující, předem ztracené, jaká...

"Tu - tů - tu," udělá to za vámi, zcela blízko. Prudce se otočíte.

"...podívej se... v klidu domluvit... bude lepší, když..."

"...s vámi se domlouvat... jsem už domluvil... ani kdybyste..."

"...na nás... dobře slyšíme... kdekdo ti řekne, že ty..."

Skutečně je tam hrdlička: sedí na mohutném šedém pomníku, u jehož paty ční na konzole oprýskaná štuková hlava muše, nousově přivázaná izolovaným drátem za krk jako nějaký odpuzující surrealistický objekt. Pokročíte k ní; hrdlička vás pozoruje, ale nepohne se. Mohl byste přísahat, že jste viděl kmitnutí blanky, která přeběhla přes oko. Další krok.

"...urážíte?... táta!..."

"...to je... táta, jen co je pravda... víš, co by z ní..."

"...moje starost... jakým právem... moje dítě!..."

Zase jste byl oklamán; ale dokončíte tedy ještě tu hru, než odejdete: vstoupíte mezi hroby, zdvihnete paži, dotknete se prsty křídla, samozřejmě... kus zvětralého štku vám zůstane pod prsty.

"Tu - tů - tu," ozve se tak silně, že se až leknete; ale vzápětí už vidíte, odkud ten zvuk vyšel: z koře za náhrobkem valétne hrdlička, se svištivým zvukem křídel se nad vámi zatřepetá a zapadne opodál do větví velikého břečťanu, který se kus před vámi okolo čehosi ovíjí a je tak rozložitý, že vám zakrývá výhled na hroby, jež jsou umístěny bezprostředně za ním. Tam právě mříte, hřbitovní brána je už nedaleko; možná, že hrdličku, která si s vámi zahrála tu ošklivou hru, vyplašíte ještě jednou.

"...přála, když jsme u ní posledně... říkala, ať..."

"...lhářko!...nikdy nic... v životě by..."

Suchý strom od sebe odděluje dvě rozsáhlé hrobky, druhou dosud zcela nevidíte. Tmavozelené větve břečťanu vyčnívají do cesty, natahují se po vás.

"... někde lže, tak to... sám jsem u toho... velikonoce... návštěvě v nemocnici..."

"...nic písemně!... vám nikdo... můžete si třeba..."

A na břechtanem... saražte se, je to trochu příliš působivé překvapení, které si pro vás tento hřbitov nechal na konec, společné dílo špatného štukatéra a nelítostného času, nákladné sousoší s alegorickými ženskými postavami /"Sol" a "Luna" hlásají nápisy na podstavcích, bůhvíproč vyryté do tvrdého kamene/, z nichž jedna, nahá a vztyčená, se sluncem v ruce, patetickým gestem utěšuje druhou, zahalenou a truchlící, která drží v ruce jako svátost srpek měsíce. Podivná alegorie, svláští tedy na hřbitově, ale ty dvě sochy jsou rozeštrány až na kost, na vyhřezlé rezavé železné pruty, které vyčnívají z jejich těl, tváře jsou zpustošeny jakoby strašnou nemocí, vydrapané oční důlky, tresky nosu, sejíci bestvarý otvor úst... prsty na rukou jsou olámané, a nahé tělo i sřasené roucho spuchřelo do téže struktury sániku a rozkladu, kolem hromádky opadaného zvětřelého šuku...

"...nic nepotřebujeme... řekne sama... zavelej..."

"...neopovažuj se... ani vidět... smixte..."

"...pomalu... nebudeš poroučet... sami víme..."

"...jestli okamžitě... uvidíte..."

Hlasy, hlasy noci. Ve smutném a divokém houkání hrdlíček, v žeru hřbitova, kde se i narůstovělé podzimní slunce rospadá v šedý písek a úlomky něčeho, co kdysi bylo... bylo to vůbec? Nebo to teprve má být, sestoupí se písek a úlomky v nový tvar? A jaký bude?

IV

Dejme tomu, že velmi dobře znáte čtvrt, kam nyní, v počinajícím zimním večeru, přijíždíte, i když jste tu už delší dobu nebyl: kdysi bydlela nedaleko odtud vaše velká studentská láska a shodou okolností i dva nebo tři přátelé, jezdíval jste sem z toho či onoho důvodu často, než jste se s dívkou rozešel a přátelé se postupně všichni odstěhovali jinam. Dnes, po dlouhé době, se sem vracíte, máte tedy nepříjemný a trapný úkol, jehož podrobnosti sice ještě neznáte, ale to, co víte, už nyní nasnažuje

adostatek jasně, že jste jej vůbec neměl přijímat. Říkáte si to /v obavách i ve slasti na sebe sama/, zatímco vlak metra s řevem a duněním prudce brzdí, poletmu traťového tunelu střídají první záblesky ostrých namodralých světél. Metro sem jezdí teprve odněkud, tute stanici ještě ani neznáte, není velká, ale z vozů se vyhrnulo dost lidí, eskalátor je v první chvíli přeplněn a utvoří se před ním malá fronta. Světlovlasá dívka s krvavě namalovanými rty a v uniformě s neomylně krátkou sukni/má tenké a křivé nohy/ se kvapně proplétá mezi cestujícími do své skleněné kabinky v čele nástupiště, s ujišťujícími pohyblivých schodů to na vás ostře savane mrazem, který je venku.. sa slověstného rachocení vás vyvádějí nahoru, do tmy.

Obrovský narušlý měsíc civí nad topoly, jež otevírají vchod do sevřené čtvrti předválečných obecních činěšků, pro vás dobře známé, je tam také malá restaurace, kam jste kdysi se svou přítelkyní sedávali na sklenici vína a s přáteli na pivo - nebyl jste tam už léta. Vane prudký a chladný vítr, i ten dobře znáte - znáte tu větrnou pláň, na níž je rozložena tato čtvrť, pláň, kde i při pouhých několika stupních na pod nulu, jako je právě dnes večer, proniká vítr ledovým trnutím skrze zimmik a několik vrstev šatstva až do kostí. Spěcháte, abyste se zahřál, a také proto, že jste dobře neodhadl čas a hrozí nebezpečí, že byste se mohl zpozdit. Sníh skřípe pod podrážkami, leží všude kolem, jen výpadevá silnice, posypaná sřejmě solí, je černá. Co chvíli po ní projede auto s rozžatými světly, občas i veliký autobus. Po pravé straně se táhnou, pokud ve světle pouličních lamp dohlédnete, jakési ohraďy, které tu nebývaly, snad ještě sbytky staveniště nové linky metra; o něco dále sa nimi probleskují svítící okna domů na novém sídlišti, ani tam jste dosud nebyl. Spěcháte s hlavou staženou mezi ramena, s rukama v kapsách, spěcháte k měsíci, šklebícímu se mezi holými boďci topolů.

"...nerozšiluj... máš zase v hlavě... táhne z tebe jak...
...Hermínko, k tetě..."

"...Míno... si hrát... okamžitě!..."

"...jen jí... ne tak, děvenko, jakpak by... by za tebou...
...každou neděli..."

Ano, ten úkol - kdyby ho nebylo, mohl byste tu teď kráčet

s lehkým srdcem; místo toho vás sužuje téměř úzkost, a zároveň pocit trapnosti. Služba, kterou máte vykonat svému známému či vzdálenějšímu příteli, dlouholetému kolegovi ze zaměstnání, je dost nezvyklá, vlastně by měla spočívat jen v tom, že budete ve stanovenou dobu přítomen v jeho bytě. Pokud jste pochopil, vede od nedávné smrti své ženy jakýsi zavilý spor s jejími příbuznými, vlastně jej vedou spíše oni s ním... zdá se, že se ocitl osamocen proti přesile několika cílevědomých a bezohledných lidí, kteří si jdou ve všem vzájemně na ruku a savlékají do toho sporu i jeho dítě, které mu po smrti zůstalo. Nepochybně z toho ztrácí nervy, víte sám, že poslední dobou dost pije. To ostatně ještě nemusí nic znamenat. Ale čím mu můžete pomoci vy? Jako svědek? Patmě.

Jako svědek čeho?

Topoly jsou nedaleko, vidíte proti obloze, jejíž temnota je vylehčena do stříbromodrého odstínu světly města a shora prozařována mohutným měsícem, jak se jejich vrcholky křiví při nárazech větru. Je vám zima, rád byste už byl uvnitř, ale zároveň byste byl rád, kdybyste tam nikdy nedošel, kdybyste mohl místo po tomto chodníku kráčet v nesprávném směru po pohyblivých schodech metra, kráčet, kráčet... Na místě.

"...to jsi táta... a to se... samo sebou... ale ještě jsme neskončili!... sedni si..."

Noc je už tady, slunce dávno zmizelo za obzorem, zapomenuto, rozpadlé v soumraku, v hromádce šedivého zvětralého štku. Noc nastoupila svou vládu, i když jsou tu ještě ty mnohonásobné vrstvy na sebe nakupených světel pravidelných číňovnických bloků, i když se jí zdají usvědčovat z bezmocnosti nad lidmi, kteří se shromažďují uvnitř, ve světle, pohodlí a uvolnění. Jejich dnešní plány nesahají už daleko dopředu: večere, trochu potřebných prací, kniha nebo televize, snad milování... všeho všudy nějaké dvě hodiny života, tak málo? Tak málo. A spánek či smrt už proudí dovnitř škvírami jako plyn s tichým syčením zmije noci. Měsíc září plnou silou.

"...ven... už vás tu..."

"...podívej, jak táta... a na nás... pěkného tátu!..."

"...štvát proti... vy..."

Příčná ulice doprava, po okraji sevřené čtvrti obecních činžáků, pravidelných hranatých bloků. Mezi topoly leží nedotčený sních. Tady musíte odbočit, a pak druhou ulicí doleva. Bufet na

rohu má zapocený svítící výklad, je otevřeno. Přepadá vás zbabělost a odpor, rád byste nějak unikl, odbočil jinam, než kam máte. Jak mu tedy pomůžete? Budete snad někam volán, k soudu či jinam, abyste tam vypovídal, čeho jste byl svědkem? Náhle vám tato představa připadá nesnesitelná, ale ještě nesnesitelnější je představa toho, co se má za chvíli dít... ať už je to cokoli.

"...nenadávej... nikdo neštvě... ani potřeba!... tak děvenko..."

"...poslední slovo..."

Zvolňujete krok, blížíte se k první ulici doleva. Čeho máte být svědkem? Zasvoníte, váš přítel vám přijde otevřít, posílí se na obtížné jednání, které ho čeká, něco z něho táhne, nejspíš vodka - víte, že poslední dobou pije hlavně vodku. Vítá vás, vede vás dál, když jste si odložil zímnik. V pokoji, vlastně je to obývací kuchyň, je mužský nepořádek a chladno: není dosud zatopeno, teplo, na které jste se těšil, na sebe ještě nechá čekat. Váš hostitel se omlouvá, hned to bude. Přikleká ke kamnům /v těchto poměrně moderních domech není ústřední topení, byly to obecní domy pro nezaměstnané nájemníky/, začíná vybírat popel, přitom neustále blábolí páté přes deváté o jakýchsi věcech ze zaměstnání, jazyk se mu plete... proto jste sem přece nepřišel!

Zůstáváte stát na rohu první ulice /následující je přesně stejně uspořádána a se stejnými domy/, jako byste měl odbočit už tady... nemůžete dál, i když jste to slíbil a i když je už nyní po stanoveném čase. Snad za chvíli, snad až si trochu dodáte ducha; anebo až vás tam sažene vítr a mráz. Tady, v postranní ulici, do níž jste už mimovolně vešel, však nefouká.

"...skočíme dolů do autíčka... vezmem věci... strejda už to tady s tátou..."

Pak vám bude nabízet vodku, vezmete si jen jeden kalíšek; přitom stále hovoří, vysvětluje vám, jakou návštěvu čeká, ale není to příliš srozumitelné, v duchu se obáváte o svůj úkol tady, tak málo jasný, a hlavně o něj, o to, jak v tomto stavu bude moci jednat s těmi, kdo snad přijdou. Náhle zařinčí zvonek.

Je to velmi úsporný dům, už od vstupu je to patrné: vestibul je maličký, vlastně pouhá chodba, výtah žádný, hned před vámi schody nahoru. Proč jste vešel do správného domu v nesprávné ulici? Snad si to chcete aspoň vyzkoušet, jakkoliv je to nesmyslné.

Za první podestou se k sobě tísňí čtvery dveře. Jména, jména noci. Nikoliv, to jsou jména dne, docela obyčejná jména. Verner, Široký, Hájek, Anderle. Musíte výš.

"...nech ji být, nebo... nedovoluj si... uvidíš..."

"...ty uvidíš!..."

Zastrčí vás kvapně do pokoje, hned vedle; šeptem vám vysvětlí že tam spí holčička, ukáže křeslo nalevo za dveřmi, kam si máte sednout; zakolísá přitom, vrazí do skříně, ale holčička se hlukem neprobudí. Vidíte ji zcela jasně, malou ve veliké manželské posteli, objímá růžek polštáře, na její něžnou tvářičku a černé vlasy dopadá zvenčí světlo měsíce. Dveře za vámi se zavřou, a jen o chvíli později sem dolohnou z předstínané hlasy. Uslyšíte všechno. Proto jste tady.

Maršálek, Bloch, Klouda, Přibyl. Zrychlujete krok, začínáte brát schody ob dva: spozdil jste se. Nemůžete za to, špatně jste odhadl dobu jízdy metrem.

"...nikdy neřek... tak teď ti to... jsi u mě..."

"...hubu... tady si nesmíš... vypadněte oba..."

V kuchyni propuká ostrá hádka, vaše obavy se naplňují: váš hostitel není schopen čelit dvěma cizím hlasům, chraptivému mužskému a ostrému ženskému, bodají ho jako vosy, brsá pošetile a toporně vykřikuje jako člověk zahnaný do úzkých, který podléhá bezmocnému vsteku při pomyšlení, že je v právu, ale nemůže se ubránit. Chápete už dobře, v čem je předmět sporu. Podíváte se na holčičku: spí klidně, zdá se, jako by se se spánku lehce usmívala.

Pěnkava, Bärenreiter, Kunc, Pospíchal. Ano, Pospíchal, to je to pravé jméno, vy skutečně musíte pospíchat, možná, že vaše zpoždění bude příčinou něčeho, co nedovedete odhadnout... ještě dvě ramena schodiště. Oddychujete, vzal jste to téměř poklusem.

"...nestrkej, nebo..."

"...Jesko, prosím tě... nech..."

"...teď už mu..."

Dveře do pokoje se náhle rozlétnou, dovnitř padne světlo, vběhne sem jakási cizí žena, ale nerozsvítí. Zůstane^{te} skryt ve stínu za dveřmi, neviděn. Žena probouzí holčičku, za ní se sem potácí váš hostitel, nedokáže jí v tom zabránit. Po první chvíli zmatku při probuzení se holčička rychle orientuje, zdraví se s

ženou, zřejmě ji dobře zná - dokonce se na sebe usmívají. Tak, jak je, v sepraném bavlněném pyžamku, ji žena táhne do kuchyně. Dveře se zavírou.

Dubský, Wenzel, Matějů, Znameníček. Zmýlili jste se, toto je přece teprve třetí poschodí. Ještě dvě ramena schodiště.

"...nechdš ji..."

"...já ti..."

Spor prepuká rychle znovu, ještě ostřeji, jsou slyšet jen hlasy dospělých, dovedete si představit, jak je holčička vyděšena takovým probuzením. Zdá se, že už dochází až k jakési tahanici... máte zasáhnout? Podle instrukcí, které jste dostal, máte za každou cenu sástat v tomto pokoji. Za každou cenu?

Náhle se nad smatený halas vedle prudce pozvedne hlas vašeho hostitele: vztekly, nepřítelny řev, v něm lze rozeznat už jenom oblučné trosky srozumitelných slov. A do toho hlas, který dosud mlčel. Tenký, pronikavý křik holčičky, křik hrůzy.

"...za ohlasy... se tady vsal..."

"...pozor..."

Vrasíte dovnitř, až dveře, které vám vylétly z ruky, bouchnou vsadu o zeď. Proti vám u stěny strnulá dvojice, muž a žena, drží napolo už oblečenou holčičku. A uprostřed pokoje váš hostitel se šíleným výrazem v obličeji.

Čtvrté poschodí, zastavujete se, bez dechu. Zpozdl jste se. Samozřejmě nikoliv tady, v tomto domě přece váš přítel vůbec nebydlí.

Okno na schodišti je rozbité, jedna tabulka je částečně vyrašena. Vidíte mšáco, který svítí na sněh a na domy.

V

Před domem v tvrdé záři předjarního dopoledního slunce sběh lidí, bílý váš sanitky, muži v uniformách. Měl jste takovou časovou rezervu, a nakonec jste přišel pozdě, promarnil jste tolik času... co se tady stalo?

Podíváte se, a pak půjdete rychle nahoru.

V hloučku lidí zcela vsadu, až u plotu předzahrádky, nápadná dvojice: žena si zakrývá obličej a hlasitě vzlyká, muž hledí

do země, zavile a sle. Vedle muži v uniformách a mezi nimi sedí na zídce úplně zhroucený člověk, kterého poznáváte, znáte jej už léta.

Dubnový chladný vítr ohýbá a deformuje koruny stromů, a pod jeho nárazy se vlní i okraje bílé látky, pod níž kohosi odnášejí na nosítkách, velmi pomalu a důstojně, jako by už nespěchali.

Vladimír Vokolek

P o d é l ř e k y

Jdu podél řeky, po pěšině vyšlapané rybáři, srovnávám svůj krok s pozvolným vyrovnaným tokem, který v těchto místech se blíží svému ústí a nemá již naspěch.

Jdu podél řeky s domorodými nosiči na Borneu, které cestovatelé popoháněli k většímu spěchu, ale oni se zdráhali, protože se báli "předhonit duši". Mám stejně primitivní strach, stejně primitivní hodiny, s nimiž srovnávám chod svých kroků.

Jdu podél řeky a ze silnice na druhém břehu slyším motorizovaný proud. Dávno se podařilo popohnat nosiče civilizace, rozptýlit pověru o duši, dávno jsme srovnali svůj čas s rychlostí motorizovaného proudu, který už neplyne, nevyplyvá z přírodního rytmu.

Jdu vedle sebe, uplynulý s plymulým, jdu se svým obrazem dole, kterým protéká nepřetržitý čas, zatímco já nahoře z něho vytržený buď vzpomínám nebo předvídám, zpožduji se nebo předcházím, ale teď srovnávám své kroky, vzdálenost "vedle sebe" se prolíná - ó jak dobré je jít kousek cesty podél řeky!

Protéká mým tělem, šumí v mé krvi, vlní se v mé mysli, strhuje ptáky, oblaka, hvězdy, ale můj duch kráčí podél, sám stržen není, kráčí podél své duše, doprovází ji od pramene k ústí, proměňuje její šum v písni, její obrazy v podobenství, její vlnění v myšlenky, a kolikrát předběhne proud, tolikrát se vrací na své místo podél. Co se děje v jednom životě, to se odehrává v koloběhu všech životů, dokud nevýschoou prameny, k nimž se každým narozením vracíme, ale stále kratší dobu jsme nyní pospolu.

H e j n o r a c k ů

Poletuje nad řekou, stále nad jedním místem, stále pohromadě. Občas některý jedinec se vznese do výše, prudkou křivkou obkrouží kolem sebe volný prostor, jako by si dokazoval, že nezapomíná na sebe v hejmu, ale hned se zas vrací, proletuje mezi ostatními těmi nevyzpytatelnými instinktivními ^zdrhmi, které se v^otoří každým okamžikem letu, a hle, nic není bezpečnějšího! Z čeho člověka jímá závať, z toho čerpají naprostou jistotu svého okřídleného bytí.

Samozřejmě nelítají jen tak. Každou chvíli přistanou na hladině, bleskurychle něco uloví, a už zase vzlétnou. Ale pozorujeme-li je déle, nejsme si tak jisti jednostrannou představou "okřídlených rybářů", jako by obživa byla jediným účelem jejich kroužení nad řekou. Jsou navíc ve vzduchu, navíc ve hře toho proletování a občasného odletování z hejna, a také proudů řeky používají ke hře, když si na ní sednou ne k lovení, ale k rozkošnému svezení.

Nabýváme stále většího dojmu, že i oni mají instinktivní smysl ke hře, že prožívají čistou radost ze svých křídel, ze vzduchu a prostoru, stejně tak z proudící vody, která jim nedává jen obživu, ale poskytuje jim též ^požitek svéztí se kousek po ní, zhoupnout se na jejích vlnách jako děti na kolotoči. A jako děti vyskají, oni krátkými skřeky dávají najevo živelnou radost z pohybu.

Jejich skřehotání nezní libě našemu sluchu, ale u těchto ptáků je třeba zaposlouchat se vizuálně do jejich letu, do rytmických křivek neviditelného dirigenta, a ty jejich skřeky nejsou než překypujícími výkřiky, jimiž i nám se chce někdy křičet, mávat rukama a strhnout z nebe jeden z těch bílých okřídlených blesků, který by nám projel tělem od hlavy až k patě a rozechvěl duši bytostným souzvukem s ptáky.

Leť, ulétni!

—kdo nezáluďně filosofoval nebo filosoficky mloval, jestliže si zvolí třikrát za sebou takový život, nabude peruti...“ Platonova "opeřená myšlenka", která nás unášela v mládí, a kterou on sám psal ve svém stáří, pokouší se uletět holému rozumu v podobě ptáka. Rozum včas prohlédne naivní lest, prastarou lest podobenství, která tak snadno obelstí básníky právě pro jejich nezáluďnost, ale někdy rozum sám úmyslně zavírá oči a myslí si: Leť, ulétni! Myslí si své nejhlubší přání, nejhlubší moudrost, nejhlubší sen, který je mu odepřen snít pro jeho příliš bdělé oči. Ale sny snují dál své intriky, dorozumívají se s živými sny přírody i přes jeho ostražitě oči a něco v nich přece uvážne a na okamžik je zamří platonským šílenstvím. Není to než stesk rozumu po jeho dřívějším obrazotvorném stavu, kdy ještě docela neotevřel oči a neoděličl zdání od skutečnosti. Ale co je ta jeho skutečnost? Vědomí probuzenosti, opírající se o řeč: věc slovem označená, pojmenovaná a poznaná jako probuzený stav vědomí. Nepoznané, nepojmenované je cosi pro něho ještě neprobuzeného ze sna. Každým slovem převádí věc ze zdání do skutečnosti, ale v jaké složité vztahy jí spouštává, řetězy místo křídel připíná, že sám sebe se děsí a přivíraje oči myslí své nejhlubší přání, nejhlubší moudrost, nejhlubší sen: Leť, ulétni!

E m i l J u l i ß

LEŽÍCÍ AKT

Ženě vyhřezly prsy
a visí jí jak moučné pytle
protkané červenou žílou.
Její tvář skučí k obloze,
ale ta je prázdná.
Jen kdesi po straně jedovatí
zelené slunce.

Co však

vrhá ta netvorná tvář
k nebesům svým jediným okem,
svými lícemi jak rohy luny,
kde po Asumptě ani vlas?

Kruh

brčálové hvězdy tiše
trčí nad propadlou hýždí,
plný uhrenčivých krás.

LEŽÍČÍ AKT

HLAVA-STROM

Jako by se proti tobě
sama lehkost obrátila.
Ducha hry však nevyhnala -
prostě na něj zapomínáš.

Síle kořenů a svalů fascinuje,
ale ještě více krása, ta však sídlí
mimo svět - ji ochopit nelze.
Ale je možné světem ji zaklínat.

Je možné ji zaklínat i
pravdou, tou k uvěření,
která nežádá si vložit prst v své rány,
ale která tě zažehne jak hořící keř.

Jak hořící keř, jak plenoucí strom.
Jen se podívej! ten strom je
mozkovicí, hlavou z listů, květů, očí,
jejím obzorem je modř, nebe růžové,

oblak zelený, a ta hlava-strom
sahá od země až k nebi, a ta hlava-strom
je rozryta v své listnaté tváři
vesmírnou melancholií. A to je pravda krásy.

MÍSA VAJEC

Vejce jsou bílá, bez poskvrny,
pravidelně utvářená
do svého dokonalého a nezastupitelného tvaru.
Nad nimi klenebná modř; klade mezi ně
světlé stíny.
Muž leží vedle, nahý a přesahující,
a vztahuje ruku k vejcím;
avšak vejce se mění
v embryální lidský plod.
Ruka se svírá naprázdno
a psk zůstává ležet jakoby cizí.
Pohled muže se odvrací k obzoru, tam,
kde jsou rozvichřeny postavy sudiček,
které jsou bezruké.
Oblaka barev pomalu zesychají,
vše pokrývá rosná pavučina
a dravčí skřek. Mih obrovitých křídel.
Smyčka hada a paví chvost.
Sudičky se rozvírají v osudový mrak.

POSEDLOST

Bleduško bleďolící;
hej! stoupej tímto nerájem
šedivými kráčky.
Mnohostěny tě jen tak nepustí
a vikýř? Ten si chce zešumět deštěm
a otevřít se leda modru.

Tvá touha je však prudčí
než tato severní města s letícími oblohami.

Tvé sny jsou alkoholické,
dlouhotrvající a dlouho se převelující.
Jsou velkým falem,
jež se snaží pojmout malá děvčátka,
rozvírající si pohlaví ručkama,
nebo velké ženy, obryně s propastným pohlavím -
a všechny se mírně usmívají.

Tvá Sahara je hlubší než tato banální poušť.

A tohohle střevlíka zešlápnout
nelze: všechno tě bije po hubě soucitem.
Fuch stoupející z mršiny
a červi, kteří jí hýbají, "velcí hybatelé"...
Copak můžeš šlapat po těch mastných bílých
kroužkovaných tělech?

Jak je krutý tenhle záhyb cesty!
A každý další bude ještě krutější;
to pro ty kroky, které už jsi ušel.
Pro ty kroky za oblačky,
pro těch několik závraků stranou asfaltu,
s kterými ses ještě nevyrovnal.

UŽ však zanech těchto řečí a jdi
a hledej, co bys chválil.

Krajiny,
které jsou venuty na hlasech hrdliček.

NA SVÉM MÍSTĚ

Smích plný pláče,
smějící se pláč;
skalisko omývané vodou teplou
a pak bičované studenou
se pod těmi skotskými stříky drolí.
Se škrábancem smrti na tváři
jdeš podél řeky plné fenolových ryb.
Plač si nebo se směj,
Orion se dále na obloze převrací jak ve snu:
jaro je tedy stále za obzorem.
Tvou duši kdosi neustále cpe do přeplněné tramvaje,
obrací tě ústy ke zdi.
Starost s nemocí už jenom neobcházejí,
ale na tu bířenu v hlavě už sis zvykl.
Obrábíš kámen básně, který neoblomný.
A začínáš už bůhví kolikáté kolo;
a těch, co tlučou do gongu, je nepočítaných,
ale soupeř jenom jeden,
a ten má v rukavici podkovu.
Svou tvář netlučenou jako biftek
obracíš se vzhůru a usmíváš se,
vyvracíš radostně oči a rozbitými rty vzýváš,
proklínáje zeklínáš, zatímco soudce odpočítává.

KRUTOST

Ano, strach někdy doléhá
až k děsu.

Ne, už ne tu hudbu kořenů,
jsou zahliněny.

Nemilosrdně sevřou i kameny,
urputně se proderou i skalami,
jako blesky bijí do základu zdí,
jako zuby beránek se travě jeví,
jsou ubohé i samy kruté.

Praskají jak jiskry ve vlasech.

Křiknem: Eliášův oheň!

A rozryvná příd jede vpřed
po duších všech nešťastníků
přivázaných ke kotevním lanům
a do moře spuštěným.

Takhle tedy dá se převézt
i ta lidská i ta boží tvář.
Chceš snad volat po milosti
v těchto betonových vodách?

POTRAVA ČASU

Jdeš za ní dlažba nedležba, a v tomhle městě
dlažba z kamenů Olivové hory:

každý kamínek, proláklínka, hrbolek nebo dírka,
natož kámen, proláklina, hrbol nebo díra,
s tvé nohy nebo mé nebo nohy kohokoli,
živé a citlivé jakoby bez kůže,
slabounkým hláskem neřikají.

Průchod s hospodou v Domě řemesel;
odtud nejen vidíš Tržní náměstí
a nad ním Hněvín, hrad krysaře z Hammeln
/ten hrad jako by byl vlastnoruční ilustrací
toho výtečníka s flétnou/,
ale také slyšíš zpěv cikánů věnovaný pravému polední.

Kdyby teď, kdyby tak teď ten krysař zapískal,
potáhnou za ním všechny děti, všechny cikánky
a všichni cikáni jako na Chaplina do kina Svět,
kde každý z nich vždycky zakopne o jistý schod
a v kabině promítače čte uveřejněná titulky
své negremotné přítelkyni.

Ona jde tím Tržním náměstím
a slovem se k ní obrací všechny jazyky
mrkví, kedlubnů, jablek, hrušek, růží, chryzantém
a slaměnek, nejraději ovšem ředkviček a salátů,
zelévaných na prknech stánků, ale pak stejně
pomalu vednoucích. Jdeš dále za ní,
takže vidíš, jak před její tváří odešly sochy
z stíky kostela minoritů, ale nemůžeš jim v tom zabránit;
jako by se to stalo v jiném než ve tvém životě.

A nemůžeš zabránit, aby se k ní nesnažil obrátit
svatý Jan Nepomucký, stojící na své státui
se svatým Mikulášem a Václavem k náměstí zády.

Podívej, jak se jeho tělo stáčí
v překvapivě štíhlém obratu! Jak se k ní snaží sklonit
a přitom tiskne na prsa doufanlivě krucifix!
Tek vzniká drama mezi těmi svatými muži,
kteří hrají své role na jevišti rvaném víchrem,
snad že jsou postaveni proti chrámu,
jenž se připravuje na svůj želví pochod.

Voláš za ní:

"Můžeš jít dál, Černá krásno, když tu ten chrám
stojí tak osamělý?

Bez věže, bez kusu střechy, s otvory zejícími v bocích,
s okny jak se šedým zákalem
a s nitrem vyplněným konstrukcí jakoby duchem techniky!
A ten chrám se nakonec vydá, tebe zapomenuv!"

Ano, a cesta jej povede

kolem ještě starších kamenů a kostí.

Vyrostaly z nicoty - je-li země nicotou -
zpod kláštera minoritů.

Jedna z těch koster měla na nohou kameny;
snad kdosi nechtěl, aby se vrátil ten muž
- neboť to byl muž -

aby se vrátil a otevřel ústa,

teď už otevřená natolik, že se čelist vzdálila od lebky.

I tady kolem těch kostnatých klecků jsi prošla,

a jeden z kopáčů řekl: "Vidíte,

a pak se řekne, že ve středověku byli lidé prckové;

a jestlípak by se vám líbil, slečno?"

Nemohl vědět, že ho znala ještě jako menšího bratra,
který se kořil stigmatizovanému.

A snad ji měl za pannu,

ačkoli v jejím klíně zuřil požár již tolikrát.

A tady bys ji byl také dohonil,

ale neoslovils ji;

V tu chvíli ti vstoupil na mysl její zánik
a tys uviděl
to maso trhané dynamitem,
rozrývané buldozery, bagry a skrejpry,
planýrované, vrátvené, rozebírané, demolované
a odvážené kamsi,
už mu není pomoci,
bylo to promyšleno,
byly o tom konány porady, schůze, konzultace a jednání,
bylo to navrženo, bylo o tom rozhodnuto,
bylo to naplánováno, plány byly schváleny
a teď jsou prováděny,
její tělo, oči, ústa, pokožka, vlasy, hlas, černá tvář,
všechno to mizí s povrchu zemského,
zastavuje se pomalu její věkovitý pohyb,
tak jako rozebrané perpetuum mobile.

Ale přesto jde dále a ty za ní,
ale v zamyšlení ztrácíš cestu. Přicházíš
k ohníčku mezi boursačkami, kolem tancují cikánata,
některá přitom pokušují, a všechna vytrženě zpívají.
Napadl první sníh, teje, ale místy je ledovatý;
dvě dívky sestupují s hromady sutě, smekejí se,
bojí se aby neupadly a jedna se drží druhé
a říkají "Do čerta" a smějí se.

A ty ses také usmál a klopýtl
a padl jsi mezi jámu pod horou
a secesní dům v ulici Josefa Mánesa.
Je nepopsatelně skurilní - ten dům - a Josef Mánes by se
jistě divil,
jaké že to domy stojí v jeho ulici.
A jsou už celé opadané, omšelé a s lebedou na římsách.
Vstaneš a chceš se za ní rozběhnout,
ale opakuješ se motiv stromu na fasádě
tě zase a zase a zase a zase a zase a zase
a zase zadržíš

a ona, aniž zpozoruje, jak kličkuješ a klopýtáš
mezi těmi stromy a květinami a úponky,
zmizí v blátě ulice U Bělé.

Na jedné straně tam štěká pes za vraty strojírny,
na druhé oprám se sráznými schůdky
podél černé stěny ke žluté vodě,
stěny naproti jsou pestré barevné; "Tak tam spadnout,"
říkáš si,
ale na to ona ani nepomyslí: nemůže spadnout sama do sebe.
A dál pokračuje plání cesta necesta
do ulice Na popravišti.

Tady ji pohltí jeden z vyklizených domů;
zůstal v něm jen dřevý slavník, z nějž se dere
sláma stydkých pohybů, zrození i smrti.
Našla si právě vhodné místo pro svou přeměnu.
Ihned se zakuklí
a je z ní svraštělá larva se zkorodovaným žilobitím.

A skutečně -

nic netrvá věčně, jak se jednou vyjádřil krysař
z Hammeln vůči několika prasečkářům, vineřům a
městským radním, výběrčímu daní, ponocnému, kuplíři
z hospody U Míny a vůči Pontanovi z Breitenberka,
který se právě zamýšlel nad svým eposem *Bruxie*,
Bohemia delinesta carmina, a také vůči jednomu
samostatnému referentovi pro investice a hmotně
technické zásobování -

a skutečně:

ona začíná propukát v něco, co může být
jepicí,
nebo tlustým chroustem, kterého žerou slepice,
nebo martinášem hrušňovým, naším největším motýlem,
nebo hlušinou,
nebo monstrem na pokraji srázu,

dárcem všednosti,
kontejnerem na těla i na duše,
fatou morgánou uprostřed měsíčních hor,
kulisou pro benefici herců industriální společnosti,
anebo vším tím dohromady.

Je slyšet dopadat první dešťové kapky
jejích příštích dnů. V tu chvíli bys nejraději
hledel nová a něžnější a průzračnější slova
pro růží, slavičí zpěv nebo májový večer,
a zatím abys hledel slova pro její červánky,
pro její historii, ten stín pravdy mizející v čase,

tak jako ruch zrušených ulic,
jak jejích názvy na sešrotovaných tabulkách,
domovní znamení zbořených domů,
obrazy na zdech vyklizených bytů,
teplo demolovaných domovů,
světlo stržených stožárů lamp,
plakáty rozmetaných vývěsních sloupů,
kroky rozebrané dlažby a kleksy zrušených silnic,
reklamní štíty nejsoucích obchodů,
zvony snesených věží a gesta soch ve sklepích,
kouř počítaných továrních komínů,
šum demontovaných potrubí,
zář zlivňovaného města.

Zalykáš se zápachem a dýmem
a křičíš:

"Nenávidím tě, ty žroutko kostní dřevě!
Kašlu na tebe, ty žernove na mletí krvinek!
Co mi brání, abych od tebe časně neodešel?!
Ale cožpak nevidíš, že jdu v tvých stopách?
Nebráň mi, abych se pásl na tvé proměně,
abych mohl říkat ano a ne,
vždyť vidíš, že mé sny nemají ruce.
Ponech jim alespoň ústa!"

CESTA K HORÁM

... Na pokraji města.

Za zády poslední dům. Před sebou
otevřenou krajinu. Na obzoru - ne blízko, ne daleko -
hory.

Totíž tu krajinu ani hory nevidět: je noc.

Ale ona přece povědomá, ta krajina; i hory známy.

Dokonce tak dobře, že si možno vybavit
každý úsek cesty.

A přece v této cestě novost.

- - - - -

Za zády zdi. Zdi, zdi.

Obchody. Zdi. Školy, úřady, zdi zdi.

Banky, kavárny, kina, hotely, nádraží, zdi, zdi, zdi.

Do práce: vydělávat. Z práce: utrácet. Nebo šetřit.

Cpát se do autobusů, tramvají. Dávat průchod vádě.

Hovořit o tom, kam večer do kina nebo tančit. Zdi.

Ukládat peníze, poněvadž chtít něco na sebe. Pro sebe.

Do sebe.

Kupovat chatu. Auto. Tranzistor. Cestu do Mamaje. Zdi.

Domek s bytem 2 + 1. S garáží. Ve zdravém ovzduší.

Než sebou čistý, zářivý firmament. Áááá... Zdi.

Televizi; ale stejně u toho vždycky usnu.

A ještě abych chodil žebrať do opevny.

Góóó! Nebo: Fúúú. A jeden z nich

z vozičku pro invalidy na soude: Ty mrzáku mrzáckej!

Zdi. Vyvádět psa a dívat se, jak močí.

Rozmnožovat ekverijní rybky a tak si přivydělávat.

Chystat petrolejový reflektor a pak s ním

na Slovensko lákat motýly z dubových hájů za Dunajem

a pak za kus až jedenadvacet korun.

Přečíst si konečně tu detektivku; pořád se k ní

ne a ne dostat. Udělat si čas taky trochu na sebe;

je to přece hrozný, být bez času.

Zdi, zdi, zdi.

A někdy také pomyslet na zeď smrti, kterou
bude muset projít náš stín.

- - - - -

Ale že na pokraji města, to nikoli přesné.
Ono do krajiny svými továrnami,
elektrárnami, uhelnými lomy, chemičkami.
Jejich světla vidět i odtud, třebaže vzdálená
jak osudy.

Kolem strojů - netělesných útrob:
střev, žaludků, jícnu zbavených masa, úst bez rtů
vyplivujících erupce plamenů.
Brontosaurů s geometrickým tělem
prokousávajících se k masu uhlí
za nářkozpěvu téměř dětského. -
Halou válcovny; večer; tma jen místy na ústupu
před kyvy žárovky.
Žlábkem jak nekonečný had rozžhavený drát.
Smyčkař jeho hlavu do kleští:
taneční pohyb celého těla
a zásun do dalších úst.
Had na chvíli plynulou červenou kresbou v tmě. -
Venku tma mrzne.
Smíchem vyceněné zuby muže na hromadě uhlí,
zakoulení bělmem.
Nad ním s cary kouře Čajkovského klavírní b moll.
Emil Gilels vytlouká ho na klavíristuře jeho zubů. -
Postel ve starém klášteře.
Večer nějská ta černočerná s rumem. Teď do plamínků
podezřelého radiátoru; šum; ale dech
ne a ne se proměnit v oheň.
Natož v plamen jazyka a dva plameny náder.
Natož, natož, natož ...

- - - - -

Pak procházíš kouřícími a světelkujícími krátery
lomů.

Pak projíždíš vesmírem světél seřadovacího nádraží.

Pak prolétáš komínem elektrárny

a jsi vychrlen k nebesům;

a pak se zase snášíš spolu s popílkem k trávě a hlíně.

Pak protékáš žilovitým chemičky

a jako odpad jsi vypuštěn do koryta černé řeky.

Pak jsi kopnut jako kámen do uhelného lomu,

valíš se po jeho srázu,

nerážíš na kov,

na dřevo,

na uhlí,

na oheň,

a končíš dlouhotrvajícím duněním ticha.

Hory bezhlesně rodí rážové oblaky.

Na obzoru se pomalu vztyčuje

saturnská postava s melancholickým okem.

- - - - -

Vírem prachu a starého listí nákladní vlak.

Zvonění ocele o ocel.

Údery kol do spojnic kolejí; řev elektromotorů.

Celek obrazu a zvuku roztříštěn; tray zlomkovitých

zehlédnutí a zaslechnutí; filmový pás hmot, pohybů
a zvuků.

Úžas před tou dynamikou hmoty.

Jeden fragment za druhým štěkavými údery do vědomí
jak nýty.

Časem pohasnou a ztmavnou; zatvrdnou. Nebo zrezivějí.

Co však v člověku ta hmota nýtuje,

pootevřenými ústy nevcházejíc a zuby nemělněna?

- - - - -

Jezero.

Vlastně umělá nádrž průmyslové vody.
Ale stejně krásná jako ono. Téměř stejně.
V jedné části klub, plachetnice,
před loďnicí křížová vlajkosláva.
Na jezero motorový člun, za ním vodní lyžař
s velkými modrými křídly;
smělý let nad hladinou.
Opočál po kolena ve vodě mocné duby,
cesta mizící v hloubce. Chlapci
s pokřikem do vody z bezkorých větví;
duby jsou mrtvé.
Ale nejbližší rákosí a vítr. Z rákosí
dva rackové zdvíhnou boj.
Kroužení; manévrování; nálet; střet.
Zápasíštěm celý prostor nad jezerem.
Kdo vítězem, kdo poraženým?
Obsa po chvíli opět do rákosí.
Jen několik pírek na cestu; jedno z nich
na dlaň, zde na něm krev. Ale krve na něm není.
S kulatými tvářemi foukneš
a díváš se,
jak stále dál a dál, až už vůbec není.

- - - - -
Ta žena mladé růžové tváře!
Chlapce do noha a cosi mu přitom do ouška.
/Jistě aby se nestyděl./
On samé rozhlížení, zde tu nikoho.
Pak za ním svými světlými očima,
on opatrně a bojácně do vody, syká.
Ale voda teplá, a rákosí jemnými prstíčky s šeptem.
Voda už po kolínka. A on s pohledem na své nohy
pod vodou: Jak jsou podivně zkrácené
a jakoby zlomené. A oranžové.
Pohybuje jimi jako vodními rostlinami.
Odpor vody příjemný. Lehounké stíny vrstev vody

přes operlenou pokožku.

Úhoz dlení do hladiny. Obraz roztráštěn
do duhové spršky. Prchající ryba.

Očime ke břehu a prstem za rybou směje se.

A ona tone v úsměvu stíníc oči dlení.

On k ní s patami okřídlenými výstřiky.

A teprve když blízko ní, uvědomíš si její
mateřské zardění. Šťastně jí do náruče,
obličej zabořit v oblé rameno.

Když pak zdvíhneš pohled na cestu
/nad níž horkem rozechvěný vzduch/,
vidíš sama sebe, dorostlého v muže.

Jak přicházíš, zachmuřený a přísný, i když pln slabostí,
smyslů plné rty, přestože čelo vteřeno do noci
beze snů.

A oči upřené k horám.

- - - - -

Z většího odstupu čisté a sladké.

Jejich linie harmonická, rytmus vážný, dlouhý.
Úbočí samé zelené koule listnáčů.

Dojem ohrazení a jistoty.

Blížkost modra a povstávajících oblaků.

V zimě bílé bělostností řízy anděla.

Za nimi už nic.

Ony nejzáže a nejvýše; tedy žádoucím cílem.

Tam možno najít meze člověka.

I jeho výšky a hloubky.

Tam na prastaré otázky lze odpovídat životem.

Ale když nyní bezprostředně pod nimi, vše jiné.

Strmí nad tebou rozervané, divočí.

Boky zvrásněné geologickou činností i rvavou vodou.

Skály místy obnažené; na zemi vrstve tlícího listí.

Lesy, sevřeny u hrdla jedovou rukou

průmyslových zplodin, tiše a bezmocně schnou.

Těžký smutek náhorních plání s úzkými silničkami.
Živoření zakralých a orvaných jeřábů;
v zimě obesklenných křišťálovým ledem.
Kamenná stavení na samotách, daleko od sebe,
vlhká, studená, oprýskaná.
Kostel otevřen do všech stran.
Verhany rozchvácené; ne píšely už jen vítr.
Na opuštěném hřbitově žena k muži:
Teď tu zbyli jen ti p o z á s t a l í;
a ani netuší, že přežila se pravdou.
A podzimní, dlouhé deště. A mlhy.
Ležící jak těžká tlapa na rameni hor.
A jiskřící sněhová křusta pod mrazivou oblohou.
A noci s vodorovně nataženými dráty vánice.
A vsi propadlé do přehradních vod,
jen zápach pohraničí se tu ještě táhne.

- - - - -

Ale cožpak tato ves? Není krásná?
Jak ji chová lesavý klín hor!
Ale ty prostupuješ skrz její stěny, okna, zámky,
ubikace lesních dělníků, cimry, hospodu.
A také nitro lidí. Tvé oči
mění se na chagallovský zrak,
ale nevidí své dávné, snové dětství.
Dušný alkoholik očekává se zahnojenými ústy smrt;
muž bije svou milou a ta prchá nahá sněhem;
stárnoucí žena odchází od manžela za mladším,
a pak dává potsjmu peníze mladého starému;
v tváři zrudlý muž zneužívá slepici
a nutí své děti dívat se na to;
vnuk ucpe v domku své báby komín,
a když ta otevře víkýř, aby vylezla na střechu,
srazí ji sekyrou - - -
Jistě. Vidíš i světlé věci, snad typičtější.
A také víš, čemu jsi povinován chválou.

Ale v téhle chvíli chceš mít tuto ves
jak pod mikroskopem slzu plnou bakterií.

- - - - -

Tvář samoty uniklá vzhůru.
Už jen svíjející se těla horských buků.
Dostat se mezi ně, to dostat se
doprostřed velkého tragického děje,
který pojednou ustrnut do neustálosti.
Oči, údy, tváře, nosy, vlasy, ústa, zuby, prsy.
Nádory, cysty, křečové žíly, zauzliny, vrostliny, jizvy.
Krvotok, výrony, hlízy, boláky, výtoky, rány.
To vše svědectvím o neutuchajícím boji o život.
A volající a vzpínající se větve jako ruce,
lamentující větvičky jako prsty
a pokroucené listy jako znetvořené nehty
se vztekle zmítají větrem i proti němu
a proti právě se ženoucím mrakům.
Hora korunovaná těmi nezdolnými těly starců
tyčí se k nebi s velikým pokorným gestem,
neboť i hněv je brnou vedoucí k pokoře.
Její úpatí vkořeněno do krajiny plné dýmu,
otevřené země a otevřených osudů.
Ale je v tom, snad bohužel, cosi z neodvratné nutnosti.

- - - - -

Úzkost padá na tebe jak tma.
Jaký kus cesty už jsi urazil!
Ohlednutí: matka s chlapcem v patách.
Ručku v její ruce, občas očima na ni,
občas k tobě, stojícímu vysoko v hoře.
A chlapec s rukama u úst:
Vrať se!
Vrať se, jako by ses vracel ze sna,
jenž je prskem čínorodého dne!

Vždyť ten čeká na každý tvůj krok!
Chtěl jsi přece odpovídat na staré otázky,
ale tam nahoře rve tvůj hlas vichřice
a je nebezpečí, že budeš urván sám!

T. W. A d o r n o

/Josef Hlaváček/

T. W. ADORNO:

M O D E R N A

XI. kapitola z knihy Einleitung in die Soziologie der Musik.

Přeložil Josef Hlaváček

Při společenské analýze nejmladší hudební produkce zejména avantgardních děl z doby po druhé válce se setkáváme s nečekanými těžkostmi. Společenský obsah hudby se často teprve pozvolna rozvíjí, při jejím prvním vystoupení se zastírá. Nevyskakuje bezprostředně z toho, co se jeví. Pozornost spočátku absorbují smyslové a technologické znaky a především styl nebo do očí bijící výrazový obsah; tak je tomu u BEETHOVENA stejně jako u WAGNERA, ještě i u STRAVINSKÉHO. Hudba se stává čitelnou jako záznam společenského, jakmile už ony momenty nezarážejí, neokupují popředí vědomí; jakmile se už hudebně nové nezdá výplodem individuální vůle, nýbrž když je za individuálními projevy cítit kolektivní energie, jako třeba patos osamělosti v Jugendstilu mezitím prozrazuje svou neobyčejnou obecnost. Sedlina současných společenských konfliktů v nejmladší hudbě je vůči poznání zářavá. Společenská ^{ustavená} dichotomie mezi hudebním laikem a znalcem věci není také žádným pohebním. Znalceva blízkost věcem hrozí, že se jím přiblíží natolik, že ztratí perspektivu. Co mu uniká, připadá občas vzdorným laikům. Už protivníci SCHÖNBERGOVSKÉ atonality pochopili výrazový obsah znepokojivosti a vyčerpání lépe, než její příznivci, kteří, z pouhého zanícení pro kompoziční potenci, se ji pokoušeli chápat příliš horlivě v jejím vztahu k tradici, místo v kvalitativně novém vztahu. Snad byl Hans Sachs, který vyzval k revě soudu o nové hudbě lid proti mistrům, romantický demagog, ale správně prohlédl nevědomost specializovaného vědění, to negativní na pokroku. Kritika vládnoucího hudebního vědomí /např. typu veřejného mínění/ neoděluje tedy za smýšlení žádné prémie. Ani přívětivost k moderně není a priori správným hudebním vědomím; ani kritický postoj k ní není naproti tomu vědomím falešným. Naopak, úhrnná hlediska jsou příznaky zvě-

mohou oprávněně ohlašovat skepsi vůči přítomným možnostem umění vůbec; obtíže s tím, komponovat něco, co by bylo i jen obstojné, se stále kupí. Ani dříve se ovšem nepsalo méně špatné hudby, než dnes. Jenom byla její chatrnost zabílena důvěrností obecného idiomu a stylistickými normami, které ještě tomu, co vzešlo, nebo tomu, co bylo šablonovité, propůjčovaly zdání vztahu. Nejubohejší moderní skladba je takové normality zbavena přinejmenším tím, že oním příznakem pohrdá a akceptuje závazek zformovávat se hic et nunc, i když na tom ztroskotá. Vztah k moderně však má klíčový charakter pro hudební vědomí nikoli proto, že nové je eo ipso dobré a staré eo ipso špatné, nýbrž proto, že ryzá hudebnost, spontánní vztah k věci, se zakládá ve schopnosti mít požitek. Ta se konkretizuje v pohotovosti dát se subsumovat do fixních kategorií s tím, co ještě není zařazeno, odsouhlaseno. Dichotomie hudebního vědomí, která se zde rýsuje, je úzce příbuzná dichotomií mezi tím, kdo je poslušen autority a který automaticky moderní umění tupí, a tím, kdo je autonomní a který také esteticky tenduje k otevřenosti. Nejde o modernistické přesvědčení, nýbrž o svobodu k objektu. Ta požaduje, aby nové nebylo ab ovo odstrašováno. Možnost prožitku samotného a možnost domáhat se nového jsou totožné. Kdyby měl pojem naivnosti ještě legitimní smysl, pak by jím byla tato schopnost. Ta je však také kritická; právě ten, komu všechna nová hudba není černá jako krávy v noci, na konec, v důsledku identifikace s věcí, odmítne to, co není její idejí - a tím i jeho vlastní idejí - adekvátní. Skoro tak by se měl definovat posluchač - expert.

Adekvátní je však ještě jen to, co sluchovává poslední nezáludnost. Vyděšené masové reakce na nejmladší hudbu jsou na hony vzdáleny tomu, co se čistě hudebně přináší, avšak dosti správně odpovídají rozdílu mezi onou - dnes už starší - novou hudbou, v níž hoře subjektu odhazuje afirmativní konvence, a nejmladší, v níž už je pro tento subjekt a jeho hoře sotva ještě místo. Úzkost se

obrací v studený děs mimo možnost pocitu, identifikace a živoucího přisvojení. Onen děs precizně reaguje na společenskou situaci; nej-schopnější z malých skladatelů si jsou sami vědomi této nešťastné implikace. Nevyhnutelná je pomyšlení na tellurické konflikty a pokroky ničivé techniky v jejím měřítku. Sotva může být to, co se tu sváří, hudebně bezprostředně tak tematické, jako bitvy, které ŠOSTAKOVIČ dobrovolně či nedobrovolně programově hudebně vylíčil. V chování skladatelského subjektu v nejmladší hudbě se však reflektuje rezignace subjektu. Je to šok, který připravuje její společenský osten: nevyslovitelný obsah se skrývá ve formálním a priori, v technické metodě. Obecná struktura ze sebe beze zbytku produkuje zvláštní a tím je popírá. Tak racionalita získává své iracionální, katastroficky slepé. V předem vymyšlené, současně neprůhledné a nerozporné obecnosti se spolunaslouchání, které kdysi definovalo typ věci znalého a "dobrého" posluchače, stává nemožným. Časová dimenze, jejíž utváření bylo dochovaným hudebním úkolem, a v níž se správný poslech pohyboval, byla z časového umění virtuálně eliminována. Primát obecného nad zvláštním se ohlašuje ve všech uměleckých médiích a týká se i jejich vzájemného vztahu. Podnes pozorovatelné rozdíly hudby, básnictví a malířství se zmenšují, jako by tato umění byla takovou pouhou látkou: přednost celku, "struktury", si vůči materiálu počíná nevšímavě. Hrozivé a děsivé se málo mísí, aby byla integrace integrovanému tvrdě vnucena; opanování, nikoli smíření.

Totalita, atomizace a neprůhledně subjektivní akt sjednocení protikladů, který se sice zakládá na principech, ale sám je ponechává libovůli, to jsou konstitanty nejmladší hudby a těžko je z toho soudit, zda to, co je na ní negativní, vyjadřuje společenské a tím je transcenduje, nebo zda pouze, nevědomě ve svém okouzlení, imituje; obě se nakonec sondou nedá rozlišit. Bezpochyby však nejmladší hudba, na smrt znepřátelená s realistickou ideologií, píše seismogram reality.

Domnívá se, že s novou věcností, s níž mnoho motivů sdílel už SCHÖNBERG, je konec: v umění nemá nic předstírat něco jiného, než co je. Tím otřásá pojmem umění samotného jako zdání. Proto se přiznává ke sbytku náhody v univerzální nutnosti, jež má stejnou podstatu jako iracionalita racionální společnosti. Integrace spadá bezprostředně vjedno s dezintegrací. To vysvětluje frapantní působení teorií náhody a náhodných kompozic JOHNA CAGEA na seriální skladatele: to, co je zcela náhodné, co odstraňuje to, co je vzdáleno smyslu a přislubuje něco jako statistickou zákonitost, a stejně tak to, co je smyslu vzdáleno na integraci, jež není nic než svou vlastní doslovností, tedy oba tyto faktory, jak to řekl GYURGY LIGETI, dosahují bodu své identity. Nikoli však smíření, jemuž je sjednocená společnost nadále vzdálena stejně jako předtím, a jež, jakkoli se dnes esteticky urguje, se zvrhává v klam. Obecné a zvláště ní se znovu ohlašují, ale v tomto okamžiku své identity se příkře rozcházejí. Obecné se stává svázákonným pravidlem, jež je diktované zvláštěním a tím je vůči všemu zvláštěnímu nelegitimní: zvláštění se stává abstraktní, každého vlastního - myslitelného jako subjektivního - určení zbavenou náhodou, pouhým exemplářem svého principu. Kdyby si nová hudba kladla za cíl víc, než tato divergence říká, upadla by opět do ideologické funkce útěchy. Svou pravdu má jedině tam, kde antagonisty vynáší nezměkčeně a neplaťtivě. Žádný umělec nemůže předjímavěji usebrat antagonistické ke smyslu, stejně jako současná utvrzená společnost nedává dohlédnout žádný potenciál správného smyslu. Síla odporu se soustředila do němého nebrazného gesta.

Jeho nárok je nezměrný. Jen málo z toho, co je napsáno, vyhovuje jeho ideji: radikální teoretici nové hudby koncedují zatím zastarávání většiny toho, co se vytvořilo. Resignace subjektu, rozbití subjektivního smyslu, které otřásá nejvyššími díly nejmladší hudby, se projevuje přinejmenším jako ztráta napětí, jako nicotné hračkářství, parodie blažené hry, jako společnost volného času, s HORKEM.

se subjekt, jako by se styděl, že přežil, vyvléká, a jež se odevzdávají automatismu konstrukce nebo náhody, se ocitají na hranici rozpustilé, ale na oné straně spotřebního světa neužitečné technologie. Kutilství však prostě není signaturou, která by oddělovala špatné skladatele od dobrých. Cokoli se podaří, zdá se přinuceno k minimu, šokantní výraz prázdna a prázdna, neutralizovaná metoda se nerozpoznatelně alternují. Sklon ke kutění, který - s neodolatelností, která je pro starší generace záhadná - jímá i ty nejnadanější z mladých, je sám obecným společenským způsobem chování, pokusem sensorii paradoxně se přizpůsobit tomu, co se zcela odcizilo a zvěčněle utvrdilo. Je příbuzný sociálnímu charakteru dětí, které, než se naučí číst a psát, dovedou si poradit s auty, smoudřele a regresivně zároveň. Je-li dnes svěže radostný prosazující se pozitivismus svou vlastní nevědomou beznadějí, potom objektivní beznaděj tenduje jako trvalý stav k pozitivistickému provozu pseudovědeckého rásu. Náhražkový ideál produkce pro produkci, plné zaměstnanosti, nakazil vnitřní komplexnost hudby. Mizí v ní to, co nevchází do způsobů jednání, kus utopie, to, co je nespokojeno s tím, co pouze existuje. Její hlubokou, stejně jako pohřbenou substancí byla společenská změna. Jádrem sociologického rozdílu mezi novou hudbou kolem r. 1960 a tou kolem r. 1920 je snad politická rezignace, reflex na ono nakupení společenské moci, které bezmoci akci buď zakazuje, nebo ji proměňuje v prostředek jiné moci. Hudbu pojal pocit, že se nic nedá změnit. Stále méně prožívá sama sebe jako proces, stále více zamrzává - jak po tom toužil novoklasicismus - ve statice. Totální determinace, která vůči sobě nesnáší žádné samostatně jsoucí jednotlivé, je také zákazem vznikání. Mnohé významné skladby nejmladší hudby jako by byly nahrazeny ztrnulými kadencemi. Hudba společenské entropie je v dohledu.

To postihuje také společenské působení nové hudby - ve srovnání s tím, co bylo před čtyřiceti lety. Ačkoli v konsekvenci a

a vylučování tradičního idiomu předčí všechno to, co tehdy vzniklo, zaráží méně. Že skandály jsou vzácné; že už nová hudba není považována za narušení svatého zboží, nýbrž že se raději posunula do speciální oblasti pro specialisty, to se pozoruje často. S natolik velkým ^a zlostiněním, než aby se nálezu bez dalšího dalo věřit. Ten nálezu vede příliš snadno k tézi o konformismu nekonformního. Humorně se kochá tím, že formy se utvářejí i tam, kde jsou negovány a že být chce i ten, jemuž se přítomný život oškliví. Šosáky se triumfuje nad tím, že ti, kteří nejsou, jsou tím přece. Za prvé vyvstává otázka, zda mají být konformisté ti, kdo říkají, že nonkonformisté jsou konformisty, jistě aspoň existuje nějaké slovo pro to, být zhltnut provozem, proti němuž se revoltuje. I to, že hudba, již její odpůrci snad stále ještě správně naslouchají jako opozici je finančně udržována stávajícím, je denunciací, nikoli argument. Ne že by se měl rozpor přikrášlovat. Ale je objektivně nutný, není to subjektivní bezcharakternost. Hudba, jejíž struktura projevuje cosi podstatného ze společenského, nemá žádný ~~žádný~~ veřejné instituce, které o ni pečují, mají právo negace negace. Zvěčnělé vědomí a pokroková hudba jsou vzor všemu neslučitelné. Stav, kterému se esteticky rovná, odporuje hudba právě touto rovností, a to je její společenská pravda.

Nicméně s recepcí nové hudby se něco stalo. Výsměch apatii, s níž je konzumována jako ostatní zboží, přehlazuje hněv nad tím, že nachází širší základnu, než ve svých heroických letech. Objektivní duch gadgetsingu na tom jistě není bez podílu; cesta od radiového kutila k fanoušku elektroniky není dlouhá. Jejím problémem je vývoj kompozičních struktur ze specificky elektronického materiálu. Pouhé kouzlo neobvykle znějících zvuků se opotřebuje rychle, jako všechna kouzla. Fanoušek z toho všeho kapíruje dost málo. Nová hudba, která onemocněla technologií, nalezne mezi milióny entuziastů méně nepřátel než srovnatelně tradicionalistický expresionismus u kul-

turních měšťáků z let 1910 nebo 1920. Rozpor nebyl oslaben jenom lhostejností ke kultuře, jež cosi říká o jejím totálním osudu. Teprve generace, která sotva ještě substanciálně zakusila tradice, je tak výlučně pro neetablované, jako ta nejmladší. Co z toho vzniká: čistá otupělost, reakce, která se projeví, jakmile se jednou znovu objeví to, co je tradiční, nebo ryzí kontakt se vznikajícím - to by se mělo rozhodovat méně esteticky a spíše v reálném průběhu věci. Neexistuje ovšem žádný biologický generační problém, spíše však problém kolektivního prožitku; dá se myslit, že všechno to, co bylo zapomenuto, vytváří prostor pro to, co ještě nevzniklo. Co nové hudbě chybí, to právě osvětluje její recepce. Recepce SCHÖNBERGOVA, BERGOVA, WEBERNOVA byla znesnadněna přemírou napětí v jejich dílech. Očekávali je také od adekvátního posluchače, zatím co publikum - podle vlastní duševní situace - mu nebylo otevřeno. Nepoměr byl základem posměchu, s nímž se např. za WEBERNOVA života reagovalo na jeho hudební okamžiky. Poněvadž hudba, která nyní vzniká, ono napětí sotva ještě zná, nebo přinejmenším sotva odhaluje, provokuje je méně, není už vůči vědomí naslouchajících něčím radikálně jiným; nadmíru zřetelné to je v programech, kde se tato hudba cítne např. v sousedství orchestrálních skladeb WEBERNOVÍCH. Autenticky pak znějí WEBERNOVY věty, které se kdysi zamítaly jako sektářské blázniviny nebo řečeno jazykem špatného středu jako "přetažené".

Recepce zároveň pomáhají, přinejmenším občas, organizační momenty. Zatím co se vídeňská SCHÖNBERGOVA škola držela sociálně ještě starobylých liberálních forem a tím vzbuzovala nedůvěru k tomu, co za sebou nemá žádnou institucionální moc, co si však v bezmoci mohlo uchránit svobodu a bezprostřednost, byla mezitím péče o novou hudbu přizpůsobena společenské tendenci; pomohlo jí přitom její vlastní technologické smýšlení. Zase se na ní osvědčilo, že společno je s to řešit úkoly, které jí stav výrobních sil klade - někdy i tehdy, když jim vztahy odporují. Vyrábějí se i organizační vztahy, které mají na čase. Mimořádným příkladem toho je nedávno hanebně

lehkomyšlně usmrcený WOLFGANG STEINCKE, který svou tichou a nezměrnou energií obrátil k nejexponovanější produkci. Nejen že na Kranichsteinských prázdninových kursech po patnáct let sdružoval od základu rozdílné a často nesmiřitelné lidi utopí nové hudby, která by až po to nejniternejší byla jiná, nýbrž zjednal nad to veřejnou autoritu podnikům, jejichž sympatie patřila tomu, co bylo nejvzpornější. Ne-
provozoval animoc propagandy, ani za sebou neměl už vykrystalizované veřejné mínění. Exemplárně prokázal, že i v řízeném světě může individuální spontánnost něčeho dosáhnout, když se předem nekrčí před obezřelým rozumem, který jí přesvědčivě vypočítává apriorní marnost jejího činění. Vcelku je společenská situace nejmladší hudby paradoxní: je do jisté míry začleněna do vývoje sdělovacích prostředků, stejně jako formací relativně nezávislých centralistických instancí, které se nakonec datují zpět k ekonomickému procesu koncentrace. Neodlučně s tím souvisejí tendence k neutralizaci a k osvobození od odbornické ezoteričnosti.

Sociálně je současná skladatelská moderna v sobě méně homogennější, než kdy jindy; mezi nejvýraznějšími jsou synové průmyslníků a patricijů vedle umělců z menších poměrů. V jejich produkci nejsou rozdíly původu poznatelné, nenarušují také hustou síť jejich vztahů; ani politická vyznání je nerozděluje. Takové zespolečenštění ostře kontrastuje s onou izolací v užší scéně, která v schönbergovské generaci platila za záruku čistoty. Ti, kdo věří, nebo kdo chtějí namluvit jiným, že by se v současných podmínkách ještě dalo odloučeně - individualisticky se produčirovat, na to odpovídali výtkou vytváření klik, která se vždycky demagogicky vytáhne, pokud popíchnutí cítí za sebou kliky mocnější. Ale zespolečenštění nedružných neslouží jen jejich hořce nutné ochraně, neboť oni by nyní mohli existovat v důstojné chudobě jako mnozí předtím. Permanentní výměna zkušeností, teorií, experimentálních myšlenek i horečný boj směrů zabráňují v ustrnutí v někdy proklamované neomylnosti. Produktivní sebekritika seriální školy vynucuje často proměny intencí

v nejkratších obdobích; tempo vývoje se urychluje, stejně jako tempo vývoje reálného. Opora malých, vědecky spory nabitých kroužků je zástupcem pozdější generace, v níž nová hudba doufá, již však žádná duchovní už přece nemůže bezelstně důvěřovat. Naproti všem, co se tvoří. Mnozí to kompenzují zvýšenou aktivitou. Generace tomu jsou takoví, kteří - žvaníce o tvořivosti - kultivují svoji SCHONBERGOVA a jeho žáci se cítili neseni svou nevázanou potřebou individualitu, skoro vždy takovou, jejíž hudební řeč se živí zbytek výrazu; to, co v nich chtělo na světlo, se cítilo - podobně jako toho, co bylo kriticky překonáno, zbytek, který nesprávně posuzují kubisté před první válkou - zajedno se světovým duchem. Tato kon- jako hlas přírody; ve věci prokázali nejméně individuálního. SCHON- kordance s historickým pohybem, která pomáhala přes subjektivní BERG, pronásledovaný za svého života jako ultraindividualista, se izolací, chudobu, pomluvy a posměch, dnes chybí. Reálně bezmocné naproti tomu oddal myšlenku skladatelského ateliéru, analogicky individuum už není schopno žádnou věc, která ho vykonává sama ze snad k Bauhausu, s nímž přítel KANDINSKÝHO udržoval úzké styky. sebe a určuje jako své vlastní, brát tak substantiálně a důležitě. STOCKHAUSEN, jehož to láká, provedl skutečně jednu kompozici spo- Vážnost umění vyžaduje však nezvratné přesvědčení o jeho důležitosti lečně s jedním přítelem; uvnitř její determinace byl jeho specifický výkon, spolkově německy řečeno, už naplánován. Vnucují se analogie k BRECHTOVĚ práci z časných 30.let a k jiným teoretickým a umělec- kým kolektivním produkcím. Společenská krize individua má své dů- sledky až po genezi díla.

Přes převážně skromnou kolektivní oporu zůstává sociální posta- vení skladatele, který virtuálně žije jen z darů, které byly ze spo- lečenského bohatství vyděleny a jemu téměř milostivě mizivě vyplac- ceny, ohroženo. Neustále zapuzovaný pocit zbytečnosti hlodá na všem, co se tvoří. Mnozí to kompenzují zvýšenou aktivitou. Generace SCHONBERGOVA a jeho žáci se cítili neseni svou nevázanou potřebou výrazu; to, co v nich chtělo na světlo, se cítilo - podobně jako kubisté před první válkou - zajedno se světovým duchem. Tato kon- kordance s historickým pohybem, která pomáhala přes subjektivní izolací, chudobu, pomluvy a posměch, dnes chybí. Reálně bezmocné individuum už není schopno žádnou věc, která ho vykonává sama ze sebe a určuje jako své vlastní, brát tak substantiálně a důležitě. Vážnost umění vyžaduje však nezvratné přesvědčení o jeho důležitosti

Zároveň ubývá momentu subjektivního přinucení, potřeby výrazu - díky konstruktivismu v produkci. Libovůle nasazení, stejně jako suverenita plánování by byly s onou potřebou nesouměřitelné, zvláště když tato potřeba ještě v komponujících pracuje. Všichni skladatelé se blíží kompozici na objednávku: v každém případě skladatel uděluje objednávku sám sobě. Ohled na skustické poměry, zvláštní souborové kombinace, vysoce specializované interprety, jak na př. na úžasného DAVIDA TUDORA, tlačí týmž směrem. SCHÖNBERGOVA polemicky míněná максима pro neoklasicismus: "Hlavní je rozhodnutí" ztratila svou ironii; záměr se posunul do centra. Automatické texty a jejich hudební analogie snad byly pokusem záměrně pracovat proti záměrnosti umění. Neboť ani hudba podle expresionistického protokolu nebyla zcela libovolná. Suma času, kterou vyžaduje větší skladba, a která - na zlost skladatelů - většinou podstatně převyšuje sumu času potřebnou pro vytvoření malby, jež přece materiálně vynáší více, podmiňuje vždy už vlastní racionalitou předsevzetí a plán. Ale stín toho, co je marné, nepoměru mezi rozhodnutím k věci a její dohledné relevance, má svou příčinu v permanentním krizovém stavu, v němž se společnost nalézala. Velké novoty před první světovou válkou ovšem už otřesy sociální struktury reflektovaly, děly se však ve struktuře vnějškově ještě intaktní. Umění se zdálo být samozřejmé, pokud tato struktura existovala; ne tak už ve struktuře rozvrácené. Pochybuje o své možnosti, nikoli už jenom o svých formách. Po hrůze, která byla spáchána, po vraždění národů ulpělo na jeho existenci cosi přemoudřelého; jeho posedlost absurdním není posledním pokusem se s tím vypořádat. Nepřeklenutelná distance nejmladší hudby od vší empirické reality, nejen od recepce, nýbrž i od stopy reálného ve výrazu, byla - aniž by se o tom vědělo - založena, aby hudbě zjednala místo, které by bylo ušetřeno její aporie. Ale kletba dosáhla ještě velkolepého posílení: co se tak dalece odlišuje, jako by to s lidským obsahem nemělo už nic společného, a tím obžalovává nelidské poměry, je už

připraveno na tyto poměry nemilosrdně zapomenout a stát se samo sobě fetišem. To je ideologický aspekt radikálně technického, anti-ideologického uměleckého díla.

Skladatele znenáhla podřívá to, že mají produkci zcela k dispozici, že jim byla dána k neomezenému použití. Její plně dosažená autonomie je školí k heteronomii; svoboda jednání, která se už necítí vázána ničím, co je jí vnější, jí dovoluje - jako metodě - přizpůsobovat se jí vnějším účelům. Tím však i výrob^{výrobních} sil provázelo jejich emancipaci v celých dějinách. V tom má hudba stejnou podstatu se společností, do níž je zaklata a jejíž tlumenou kopii připravuje. Síly, které vzbouzí a uvolňuje, vědecky také zároveň spoutává a možná vyhlazuje, a vůbec ne jen v t.zv. krizových dobách. Emancipovaná měšťanská společnost nechala velké skladatele od MOZARTA po HUGO WOLFA stroskotat, aby je potom, jako by si svou obětí rozhněvaný kolektiv usmířili, zbožnila. Pro sociologii hudby, která se nenechá odbýt epifenomeny, není právě tendence k ničení génů, jejichž pojem sahá až do ideologie, žádným nevypočítaným předmětem. Ani v moderně, při všem nahromaděném společenském bohatství, podobné věci nechybějí. Ale nemusíme ani myslet na okolnosti, které zkrátily život BERGOVI a WEBERNOVI, BARTÓKOVI a ZENKOVI, HANSEN-HEIMOVÍ a SKALKOTTASOVI. Společenská tendence k destrukci umění daleko přesahuje viditelnou katastrofu i to, co pak viníci snad ještě zažívají jako tragický osud, který v jejich domácím ideologickém pokladu nemůže vyhladovělého génia minout. Jed prosakuje nej-
jemnějšími tepnami toho, co by mohlo být lepší. V letech affluent society by vysoce nadaní skladatelé skutečně už nemusili hladovět, ačkoli k pojmu pohromy patří, že postižení jsou v temnu; kdyby se ve vši důležitosti vědělo, že MOZART je MOZART, nebyl by potřeboval strádat. Dnes jsou výrobní síly mnohem subtilnější a proto teprve správně neodolatelně paralyzovány. Velké skladatelské talenty si obecně během své přípravy osvojily také značnou zběhllost. Naučily se vycházet dobře i s materiály, které jim nejsou vlastní a specifické,

tak jako fundování nepředmětní malíři dobře nakreslí i akt. Víra, že k metier umělce patří jen to, co potřebuje pro to nejvlastnější, je umění cizí. Nejproduktivnější ^{většinou} jsou ti, kteří přejali solidní fond tradičního, jenž je právě tak sytí, jako narůstá jejich síla, když se od něho odtažují. Mají většinou něco z velmi trénovaného odborníka; také jeho upotřebitelnost. Zatím co to, co jim tane na mysli, jim ukládá přímo téměř bezvýhradnou oběť, která je tvář v tvář ostentativnímu bohatství dvakrát citelná, kvalifikují se zároveň pro ono společensky prospěšné, čím vládne kulturní průmysl. Už technická jistota sama, hbitost a preciznost, s níž vykonávají příkazy, je doporučují; v tom předčí rutinéry zábavné sféry. Talent však vůbec není, jak tomu chce konvenční klíšé náboženství umění, bezprostředně totožný se silou k odporu. V nejasném významu vzat, přitahuje smyslový moment, podmínka všeho uměleckého nadání, umělce k příjemnému, přinejmenším k méně úzkostnému životu; čeho se nedostává asketům, i geniálním, nedostává se většinou také jejich produkci. Umělci se dají svést. Produktivita není čistá sublimace, nýbrž sublimace omezená regresivními, ne-li už infantilními momenty; nejodpovědnější ^{psycho} analytici, jako FREUD a FENICHEL, se zdráhali zabývat se neurózami produktivních umělců. V jejich naivitě je cosi kazového a přece způsobuje jejich bezprostřednost k materiálu. Nadlouho jí ^{mn} ušetřila reflexi jejich místa ve společnosti, často jim však zabráňuje rozlišovat nivó a zůstat integrální. Jejich narcismus se vzpírá přiznání, že dělají ústupky, zatím co se už odevzdali provozu. Čím silněji se vytyčuje pojem autonomního umění, tím těžší je pro umělce chopit se ho a neupustit od něj; mnozí, a vůbec ne jen špatní, nevědí, co je to umělecké dílo. Elegance řemesla je klame o tom nejpovášlivějším; mnozí sklouznou do kulturně-průmyslového provozu, aniž by to vůbec spozorovali. Pro to jim nelze za daného systému dělat žádnou morální výčitku. Ale

nesmířitelné sféry hudebního života nemohou nikterak koexistovat v témž individuu. Neznám žádný příklad skladatele, který si vydělává na živobytí prací pro trh a současně plně uspokojuje vlastní normu. Materiály tam a zde se příliš dotýkají; rutina, pohodlí hbité ruky, se přenáší na to, co vyžaduje opak. SPINOZA uměl brousit čočky a psát etiku; spotřební hudba a legitimní kompozice se sotva mohou dařit témuž umělci. Akt prodeje se mstí na neprodejném; proces by se měl detailně analyzovat. Úpadek velkých kompozičních nadání v podmínkách teroru zpečetuje tendenci, která se už postřehnutelně ohlašuje za normální svobody. Hudební produktivita s vysokými nároky je zjevně zvlášť křehká; sociální zlom mezi hudbou všedního dne a hudbou intaktní se ničivě opakuje ve výrobních silách samých. Proces ubývání hudebního smyslu, jejž ignorovat by bylo rovno apologetické lži, podkopává subjektivní možnost produkce. Už v heroické periodě nové hudby její exponenti mnohdy nestačili sami sobě; to, co komponovali, takřka vystřelovalo nad jejich subjektivního ducha nebo nad objektivního ducha doby. Dlouho předtím WAGNER jednou napsal, velice měšťansky, že Tristan se tak dalece odvážil vpřed, že jeho úlohou bylo vyplnit mezery a poněmhu ho dohnat. Ale zpětné spojnice, které zároveň vědecky vedou k převládajícímu hudebnímu kolektivnímu vědomí, se v okamžiku, kdy se vedou, oslabují - díky tomu, co je pokročilejší. Skladatelé, kteří od zpětných spojů očekávají jistotu, se co nejcitelněji vystavují historickému verdiktu. Ale ani ti nejstatečnější nejsou obrnění vůči působení *contrainte sociale*, občas řádně skrytému. Mohly by se vyvozovat domněnky, zda dokonce u SCHÜNBERGA nemělo přinucení protloukat se vyučováním svůj podíl viny na didaktičnosti, paradigmatičnosti mnoha jeho pozdějších děl; jen jeho nevyčerpatelná fantazie ho zachránila před tím, psát hudbu, která ukazuje, jak se to dělá; komponovat zároveň na tabuli; dokonalá školní skladba však jako umělecké dílo ztroskotává. Tlak budí protitlak; sociální rozpory občas - jako u WAGNERA - stupňují síly, a že je pro umělce

nesnesitelné, když se paže do široka rozvírají, není třeba už vůbec popírat, poněvadž je situace od základu falešná, sdílí svou faleš s umělcem, lhostejno, jaký vztah ke společnosti zaujímá. Stará se, aby oponujícího zlomila, její shoda ho samotného činí shodným, hlasem svého pána. Stanovisko společenské koncilance je spřízněno se smrtícím sebeuspokojením. Ale nejednou je abstraktní zjištění, jak je pronášejí umělci, byť i falešné, zcela pravdivé. Není-li skutečně situace dědiců milionů produktivity příznivá - neublížila ani BACHOFENOVÍ, ani PROUSTOVÍ -, tak je dnes situace společenských outsiderů daleko tísnivější. Nepoměr mezi nahromaděnou společenskou mocí a individuální silou nesnesitelně vzrostl. Schema per aspera ad astra, vždy schopno klamu, se dokonale rozplynulo s liberalismem a volnou konkurencí. Zůstává ještě jen jako zástěna, jíž se opravňuje zhoubná výrobních sil, jež právě nestačily.

Na talentovaného, který se díky kapitulaci nechá zničit - SCHÖNBERG jednou řekl se šibeničním humorem: když už spáchám sebevraždu, chci, abych z toho alespoň mohl žít - , čekají charakteristické společenské formy současné hudby. V ní když, jsa povýšen, ztratil svou nevinnost. Produkce bez rozpaků tradicionalistická už nachází málo ohlasu, jen provinciální jí zachovávají věrnost. Okruh těch, jímž se nová hudba zamlouvá, je jako předtím příliš úzký, než aby ji mohl ekonomicky a společensky nést. Etablovala se meziblast: produkce, která se tváří poněkud moderně, občas dokonce koketuje s dvanáctitónovou technikou, ale starostlivě bdí nad tím, aby se nezošklivila. Přiměřená moderna existuje od té doby, co moderna existuje. Zatím co se - jako rozvážná a dychtění po experimentu vzdálená - bije do prsou jsou její výsledky chabé a slabouškové, nejen díky užitému materiálu, ale i díky nezávažnější faktuře. Z toho vznikl rozšířený a dobře homogenní typ, který vyplňuje stoky; počítají se k němu i slavná jména. Nechtějí už vlastně vůbec žádné velké umění, nýbrž na čele

jejich produktů stojí vepsána rezignace a špatné svědomí jako moudré zachování míry. Potají nevznášejí už žádný nárok na závaznost a hojí se občas na docela trvalém úspěchu u publika, aniž by se musili staromódně a venkovsky oslýchat. Rýsuje se jednotný mezinárodní styl takových skladatelů. Pracují, kořistíce ze STRAVINSKÉHO, s krátkými motivy, které variačně nerozvíjejí, nýbrž ochromeně opakují, jako by byl hudební impuls zlomen dřív, než se pohnul. Paradoxní ostrost vzoru se nahrazuje uměleckořemeslným střihem; z literární zběhlosti nechybí nic. Afinita k baletu není u těchto partitur náhodná. Prodlužují linii toho, pro co v časných 20. letech vznikl výraz užitá hudba. Tehdy se poprvé ukázalo, že se prostě hudba nedělí do dvou podezřelých odvětví osvědčených odvětví vysokého umění a zábavy. K nim se pojí druh, který vzešel z jevištní hudby a činoherních vložek, hudba, která naplňovala svoji funkci v jiných, než hudebních souvislostech. Model staveb jevištní hudby - už Třigrošova opera byla, mimo jiné, také parodickým opozdilcem frašky se zpěvy a tanci - účinkuje dále v parazitářském opření o literárně úspěšné nebo osvědčené, od KAFKY po SHAWA. Příčinnivě zainteresování na tom, aby se odlišili od kýče, který je takřka vyvlastněn, ukazují se jako znalí světa právě tak ve výběru libret, jako v kompozičních postupech. Redukce hudby na poslechovou kulisu, která sebe samu nebere vážně, se chystá jako estetický program až po ony útvary, v nichž nejprostší působení stoupy - říká se tomu rytmika - likviduje skladbu. S rozmachem vysoce koncentrované a produkci plánujícího kulturního průmyslu vzrostl vůči hledě sociální význam tohoto sektoru. Užitá hudba je psána řízenému světu na tělo, její charaktery triumfují také tam, kde to žádný užitek nevyžaduje. Velcí komponisté, jako SCHUBERT v doprovodné hudbě k jedné filmové scéně, příležitostně podali příklady toho, co by i v této oblasti bylo možné, kdyby byla ušetřena šosáctvím zprostředkované společenské kontroly. Mezitím však tento

nový typ na sebe strhnul všechno, co bylo lokalizováno mezi nepokročilejší produkcí a zábavnou hudbou, v níž samozřejmě užitá hudba - zejména filmová - plynule přechází. Její charakteristika: dramaturgicky vyvedené nasazení, snadná pochopitelnost, pestré barvy, smysl pro ~~pínty~~ pointy a rozumná zdrženlivost od duchovně-hudebních příležitostí jsou také charakteristikou mnohých zdánlivě autonomních děl, oper, baletů, i absolutní hudby. Jejich užitností je služba zákazníkům. Řídí posluchače. Sféra se šíří také vzhůru, čenichá se po elektronických postupech. Tento nový typ hudby, hudebně-sociologicky pro přítomnost nanejvýš příznačný, vytváří také současně nový typ skladatele. Funkčně a plánovitě shrnuje pracovní postupy skladby, uvedení a zpeněžení. Dá se mluvit o skladateli - manažerovi. Prototypem byl v pozdních dvacátých letech vysoce nadaný KURT WEIL v době své spolupráce s divadlem na Schiffbauerdammu. Direktorsky vzájemně skládal skladbu a uvedení, často svou produkci řídil podle požadavků reprodukce a konzumu. Později to bylo všeobecně běžné v muzikálu; u WEILA k tomu došlo ještě pod aspektem BRECHTOVÍCH pokusů o montáž uměleckých médií a o jejich didaktickou mobilizaci. Z konferujícího a telefonujícího kolektivu krátce před r. 1933 povstala ona postava skladatele-manažera, který nyní i v náročné oblasti, jako kdysi jen ve sféře zábavné, podřizuje všechno zpeněžení. U jevištních děl se taková převaha užitku nad - podle vlastního smyslu zdánlivě ještě - autonomním opírá o to, že konečným produktem skutečně není partitura, ale uskutečněné uvedení, podobně, jako se má scénář k natočenému filmu. Showmanship, pro diváka vždy podstatný se zmočňuje i hudby. Nesporná nutnost přezkoušet divadelní hry jejich uvedením, partitury živým zvukem, se zabsolutizovala. Postupuje-li média s ohledem na jejich působení ve scénickém výsledku, přeměňuje se skladatel, za cenu onoho ideálu "vykomponování", jemuž např. BERGOVI opery závazně dostávají, v hudebního režiséra; křehce tvrdé

kontrapunktování heterogenních médií podle principu montáže se přemáhá, jak se říká, realisticky. Žádný materiál se už docela nepropracuje, všechny se kupírují kvůli efektně jisté kombinaci. Ze zci-zené inhomogenity se stává kalkulované posílení jednoho média jiným, jež mu pomáhá zvnějšku. Skladatel získává postavení, z nichž disponuje a koordinuje. UŽ RICHARD STRAUSS jako skladatel a mnozí dirigenti měli, ve směru hospodářské koncentrace uměleckého řízení, mocenskú pozici mimo svůj vlastní pracovní okruh; v organizačních formách kulturního průmyslu, které se rozšířily až i na vlastní masová média, se tato snaha zevšeobecňuje. Excentričnosti CAGEOVY školy jako expanze náhodných jednání nad čistě hudební se zdají být polemickými replikami vůči expanzi řízení až po proces produkce. Je-li senza správné hudební situace, aby se oddělené sféry produkce, uvedení a recepce smířily, pak je manažerský systém hudby opakem takového snu; oddělené je vzájemně sladěno, ale v měřících, které kvůli oddělení nekonečně opakují, stejně jako bezmoc těch, na něž je taková falešná racionalizace zaměřena.

A n t o n í n M o k r e j š

VII.

V jiné souvislosti jsme si už vymezili svět jako artikulované prostředí nejružnějších souvztažností, ve kterém se odehrává a rozvíjí naše porozumění sobě samým, věcem i lidem, a všemu, co nás oslovuje, co se nás tak či onak dotýká a co je pro nás v nějaké podobě významné. Jedná se tedy o artikulovanou strukturu významových souvislostí, jež zakládá vše, co jsme s to uvidět a rozpoznat a čemu jsme schopni porozumět.

Důležité však je, že tato artikulovaná struktura významových vazeb je orientována vzhledem k nám, že se rozvíjí jako struktura významů pro nás a odkazuje na nás jako na ty, kdo jí jsou schopni porozumět a rozumět. Bylo by ovšem mylné chápat to tak, že ona struktura významových souvislostí je výhradně v naší moci, že ji zakládáme a že jí disponujeme. Spíše se jedná o pádu, v níž jsme zakotveni, z níž vyrůstáme a kterou jsme exponováni, z níž se otvírají všechny možnosti, jež pro sebe rozpoznáváme.

Neméně významné pak je, že k této struktuře významových souvislostí nelze zaujmout odstup, že ji nelze z nějakého bodu vně přehlédnout a popsat, a tímto způsobem ji fixovat a jednoznačně interpretovat. Potud se jedná o významový horizont přístupný toliko zevnitř, kterému rozumíme, jen pokud se v něm pohybujeme, a způsobem, jakým se v něm pohybujeme – nemůžeme se v něm ovšem nepohybovat –, a tento horizont se právě v takové přístupnosti zevnitř ustrojuje a rozvíjí.

Je to tedy struktura, která je pro nás ve hře, pokud nás oslovuje a hovoří k nám, na níž se podílíme všim, co konáme a čeho se zdržíme. Obojí pak o její bytostné povaze cosi vypovídá. Na jedné straně ji charakterizuje příznačná blízkost k nám; je to něco, čím

jsme prostoupení a čeho jsme součástí,co zasahuje do samotného středu všech našich činností a celé naší nečinnosti,co se však pro přílišnou blízkost stává pro nás nezjevné a nezřetelné.Jen jisté zvláštní zkušenosti nám tuto významovou situaci osobitě zvýrazňují a dávají vystoupit její přítomnosti,propůjčují jí tvář a činí ji zjevnou.Na druhé straně právě onen významový horizont vytváří úhrn všech cest,kterými se můžeme vydat,a celé naš po-
čínání jenom zviditelňuje fragmenty možností,jež jsou v něm obsa-
ženy.Je to tedy úhrn jakýchsi výzev,jež zaznamenáváme i míváme -
jedná se o dvojjediné dějství,v němž se tyto výzvy rozvíjejí a
zároveň se odehrává naše porozumění jim -,a nároků,jejichž hlas
je tak utlumený a zastřený,že k tomu,abychom je postihli v jejich
pravé podobě,si musíme teprve namáhavě uvolňovat cestu.

Ono významové prostředí,do něhož jsme vsazeni,se tak prezentuje
jako kompozitum nepřehledně do sebe zasahujících významových ro-
vin a kontextů,jako prostor natolik složitě artikulovaný a členě-
ný,že se v něm orientujeme jen ve způsobu vlastní tápavé životní
praxe a toliko v podobě náhodných výhledů a zkušeností,ze kterých
netušíme nic víc,než že nějak nezjevně,nicméně podstatně usměr-
ňují náš další život.

Odtud pochopitelná snaha zvládnout toto základní a neprůhledné
významové prostředí,v jehož rámci se odehrává vše,s čím se setká-
váme,a z jehož hranic se nelze vymknout.Charakteristický je také
způsob,jakým se pokusy o jeho zvládnutí rozvíjely.Globálně řečeno,
jakousi jejich osnovu tvoří tři současně spolu rozvíjená a funda-
mentální schémata,jež vymezovala a určovala toto významové prostře-
dí jako poslední eelek,jehož se můžeme dobrat,jako základní jedno-
tu a řád,na nichž spočívá a v nichž je zakotvena možnost každého
dílčího řádu a každé jednotlivé akce uspořádání,^{jako} a ~~jehož~~ celkový
smysl /účel,cíl/,z něhož se odvozuje smysluplnost všech jednotli-

vých dílčích oblastí, jimiž procházíme, i možnost jejich zřetězení a souladu, a který tvoří jakousi základní orientaci a celkovou osnevu všeho lidského počínání.

Moderní doba ovšem nepřijímá tato schémata jako objektivní a nepodmíněné zéruky, na nichž by bylo lze bezpečně a spolehlivě založit vše ostatní. Přesněji řečeno, nepřijímá je jako něco samozřejmého. Mají-li se stát něčím bezpečným a spolehlivým, musí být ve své platnosti a nepodmíněnosti vykázána. Proto nejprve padá každé neproblematické přesvědčení o jejich transcendentním charakteru a povaze. Jsou vystavena otázce a stávají se předmětem zkoumání. Jeví se jako platná jen ve své vztaženosti k lidskému počínání a jen v té míře, v jaké se v horizontu lidských činností dají postihnout. Sama tato činnost je pak radikálně postavena do otázky a kladé se požadavek jejího sebezduodnění. Odtud postulát rozumného jako zdůvodněného a intronisace rozumu jako poslední a výlučné instance zdůvodnění. To s sebou přirozeně nese základní proměnu v pojetí fundamentálních schémat, jež mají strukturovat nám všem společné významové prostředí.

Toto naše dějinné místo jako křižovatka všech našich cest a jako prostředí všech našich pohybů je odkryto jako průhledné, aspoň potenciálně, neboť tu vládne plná viditelnost ve světle rozumu. Schémata celku, řádu a smyslu jsou podržena, jeví se ovšem ne tolik jako daná před první našim vykročením, spíše jako konstruovatelná z moci rozumu a jako přirozený úkol pro tento rozum. Dalo by se říci, že se prezentují jako možnost, ovšem jako možnost nepravá, falešná, protože tu nikde nevyvstává pochybnost o jejich možnosti či podezření o jejich nemožnosti.

Od počátku se sice v zásadě přijímá, že rozumné je víc než zdůvodněné, že rozumné se objevuje tam, kde jsou uváženy důsledky, předpokládá se však, že se rozum v důsledku své bytostné povahy

nenáží dostat do rozporu sám se sebou a že tam, kde se tak stává, nebyl ještě ve hře ~~ryzí~~ dostatečně ryzí rozum, rozum v plném smyslu slova. Proto postulát naprosté nepochybnosti a dokonalé jistoty jako základního příznaku rozumu.

Jistě, i v tomto horizontu se vyskytuje nerozumné a neuspořádané, a však jen jako dosud nerozumné a jako dosud neuspořádané, tedy ~~jako něco, co rozum nepopírá, co ho nevylučuje a neomezuje jeho práva, jako pouhý odklad rozumu. V uvedeném světle se právě rozum~~ ~~jeví být~~ ~~oním společným všech lidí, tj. zárukou a zdrojem jednoty,~~ ~~řádu a smyslu.~~

Zároveň se však s postupem a rozvojem moderní civilizace, jež ~~že to není nic posledního a neproblematického, co už nemůže být~~ z tohoto racionalistického základu roste, rozpoznává, že rozum ~~předmětem otázky a vystaveno pochybnosti,~~ sotva může mít podobu oné mimo horizont času a dějin se rozestí-
VIII.

rající zjevnosti, která přirozeně a samovolně zvládá další a další ~~Zproblematizování tu postupuje několika směry, v jejichž prodlouže-~~ okrsky neuspořádaného a nezvládnutého, že samotný proces rozvoje a upletňování rozumu s sebou nese stále zjevnější zdroje nové iracionality a zvláštního, svým způsobem ještě nebezpečnějšího chaosu. Ukazuje se, jak jednostranná a ošidná je idea racionálního zvládnutí a ovládnutí, a jak vnitřně rozporný a problematický je zdanlivě tak samozřejmý a kompaktní postulát rozumu.

Neznamená to ovšem zásadní odvrát od rozumu a jeho světla, ani totální rezignaci na jeho možnosti a zdroje. Rozpoznává se spíše, že i samotný rozum je jistým způsobem situován a determinován, že to není nic posledního a neproblematického, co už nemůže být předmětem otázky a vystaveno pochybnosti.

VIII.

Zproblematizování tu postupuje několika směry, v jejichž prodlouže-
ní se rýsuje jistá jejich afinita. Samozřejmost nároků rozumu je otřesena ve všech osnovných liniích, které strukturují lidskou orien-
taci ve světě. Schematicky řečeno, týká se to jak způsobu, jakým člo-

věk rozumí sobě samému a jakým chápe svou existenci ve světě, tak i pojetí skutečnosti, jejíž nárokům se cítí vystaven a v jejíž zajetí se nachází, tak i konečně pochopení opravdového a pravdy jako posledních měřítek, které jsou mu s to poskytnout jisté záchytné body tváří v tvář zcela nejistému a naprostému chaosu.

Abychom aspoň v náznaku postihli změny, ke kterým zde dochází, musíme si připomínat, v jaké podobě se tyto osnovné linie vyjevují ve světle rozumu.

Pro způsob, jakým člověk rozumí sobě samému a jakým chápe svou existenci ve světě - tak se tyto struktury rýsují v kontextech rozvíjejícího se moderního světa - je příznačné samozřejmé /tj. neroflektované a jako samozřejmé se jevící/ přesvědčení o zakotvenosti lidské existence ve smyslu, který se všemi svými dimenzemi rozvíjí v horizontu rozumu. Výmluvně to dokládají hlavně dvě okolnosti: příznačné struktury výzev a charakteristický typ viditelnosti, která tu vládne, a směrodatné pojetí cest a případných rozcestí, jež tento svět strukturují.

Světlo rozumu totiž s sebou nese zvláštní optiku, jež příznačně odkrývá a překrývá skutečnou členitost prostoru, který zviditelňuje. Dosvědčuje to už ona zdánlivá blízkost a neproblematická dosažitelnost všeho, co zde lze vidět. Svět se stává průhledným a dokonale průhledným prostředím a cíle se tu nabízejí jako něco přirozeně existujícího k vidění. Tomu odpovídá iluzivní jistota a falešná neomylnost všech, kdo se v tomto světě pohybují. Cesty se tu jeví jako bezpečné a přímočaré trasy, neboť cíl se rýsuje jako něco dohledného a máme jistotu o povaze dráhy, kterou je třeba k němu projít.

Ono příznačné a samozřejmé přesvědčení o zakotvenosti lidské existence ve smyslu z moci a v číslu rozumu nám konec konců sice nepřímě, avšak nepochybně průkazně dokládá i charakteristická podoba

deziluze, která toto sebepochopení a sebevědomí lidské existence provází a tvoří jeho rub. Jak jinak lze chápat tak razantní a leckdy až do naprosté rezignace vyúsťující odkrytí nesmyslného a absurdního, jež poznamenává moderní tvořivou aktivitu ve všech jejích podstatných směrech? Samozřejmě, bylo by tu možné rozpoznat i jisté přehodnocení původního samozřejmého nároku. Přehodnocení se tu však odehrává jen v podobě krize tohoto nároku a jako ztráta primární "nevinosti", tedy zcela v horizontu platnosti původních předpokladů.

Tím společným, co zakládá možnost vzájemné komunikace a vzájemného srozumění, jež se nacházejí v základu všeho našeho počínání, a co označujeme jako poslední prostředí a základní prostor všech našich cest, se proto jeví být rozum samotný jako přirozené světlo, které se rozlévá na vše bez ohledu na hranice prostorových a časových struktur a s nimi jdoucích konfigurací.

Pochopení rozumu jako něčeho, co je lidem společné, pak příznačně určuje podobu, ve které se nám rozum prezentuje.

Výrazně do popředí zde vystupuje především samozřejmost, s jakou se rozum samotný kladě a rozvíjí. Hájedná se jen o evidenci jako způsob uplatňování nároků, nýbrž podstatně také o ráz evidence, který tu je v akci a který se pak promítá do odpovídajících konkrétních konstitutivních principů.

Rozum vyřazuje ze hry všechny ostatní záruky platnosti a jako platné může být uznáno jen to, co svou platnost evidentně a průkazně před soudnou stolicí rozumu obhájí. Proto se konstitutivními principy takto pojatého rozumu stávají nutně zásady důvodnosti a zdůvodnitelnosti, zásady efektivnosti a ekonomie, a konečně zásady účelnosti a smysluplnosti, všechny ovšem v příznačné verzi nastolující panství totálního instrumentalismu.

Takto založený rozum vykonává nesmírné destruktivní dílo, neboť

Řád, který postuluje, musí nezbytně rozrušit - aspoň v pretenci - všechny existující vazby a otevřít zcela nový horizont smysluplných souvislostí a kontextů. Rozum sám se tedy chápe jako něco existujícího mimo všechny časové a prostorové limity, jako věčně platné a všechny okrasu univerza rovnoměrně zviditelňující světlo. Odtud nárok na vyknutí se z dějinných vazeb a postulát nadčasové říše rozumu, vždyť tato říše představuje zároveň dovršení i ukončení dějin.

Posledním zdrojem původně tak neotřesitelného, samozřejmého a sebevědomého rozumu, ovšem zdrojem většinou nereflektovaným, se tedy jeví být předpoklad o vnitřní konsistenci rozumu, přesvědčení, že rozum se nemůže dostat do rozporu sám se sebou, že se sám nemůže popírat, krátce, že ze sebe nemůže produkovat nerozumné a chaotické. Takový předpoklad však mohl vstoupit do hry jen tam, kde se svět zjevně rozpadá na dvě základní poslední konstitutivní složky: na cosi beztvarého a chaotického, pouhý pasivní materiál k uspořádání, na něco, čemu je možné a je třeba řád teprve vtisknout, na straně jedné, a na aktivní princip a živel takového uspořádání na straně druhé.

Nemá nás mýlit, že rozum tu vystupuje s pretencí, jako by neodkrýval a nehodlal odkrýt nic jiného než pouhý přirozený řád věcí. Odkrývání přirozeného řádu věcí je totiž pro rozum totožné s procesem, ve kterém rozum rozpoznává sám sebe ve všem, s čím se setkává. Tato zdánlivá pokora je pouhým narcissem rozumu a způsobem uplatnění jeho diktátorského nároku.

/Konec konců dosti výmluvně to dokládá skutečnost, jak se rozum vyrovnává s tak osobní a adresní výzvou, jakou představuje pro každého fakt smrti. Smrt jako nerozumná není z říše rozumu, a proto musí být buď popřena, nebo aspoň nějakým způsobem ze zorného pole vytlačena/.

Odtud samozřejmá opozice rozumu vůči přírodě a jeho přirozená symbiosa s násilím, která zaznívá už v počátečním nároku, že člověk zakotvený cele v rozumu bude "pánem a vládcem" nad přírodou. Podstatné pak je, že tu násilí neznámá něco, co se k rozumu připojuje zvnějška a dodatečně, tj. v jistém smyslu náhodně. V tomto případě by násilí bylo pouhým průvodním jevem, který rozvoj novodobé racionality doprovázet sice může, ale nemusí. Naopak, symbiosa násilí a rozumu je bytostná a plyne ze základní povahy toho, co označujeme jako racionální zvládnutí. Fundamentální modely racionálního zvládnutí s sebou nezbytně nesou ono příznačné instrumentální osvětlení, které vtiskuje věcem, co spadá do jejich dosahu, pečeť realizovatelného.

V nejnižší povaze toho, co se prezentuje jako rozum, je tedy obsažen jako podstatná komponenta přímý poukaz k *praxi*, k činnosti, chápeme-li ovšem praxi jako činnost realizace. Racionálně zvládnuté je konstruovatelné, a zde už není zásadní rozdíl mezi konstruovatelným v kontextu teoretickém nebo praktickém.

Ostatně tato bytostnou souvislost rozumu a násilí dosti průkazně dokládá i ono příznačné pojetí skutečnosti, které rozvoj racionality a rozumu provází. Dialog rozumu a skutečného má zcela nepokrytě charakter ustavičného a neustávajícího boje, a skoro bychom byli nakloněni říci souboje, vždyť skutečné se zjevně rozumu jeví jako úhra odporů, jako komplex přímých výzev ke zvládnutí. Odpovídá tomu už ono globální rozčlenění skutečného na okruh toho, co je v naší moci, co jsme s to zvládnout, a na okruh dosud nezvládnutého, tedy toho, co se naší moci zatím vymyká. Právě zde totiž vysvítá a stává se zjevným, jak rozum původně chápe a je s to pochopit své vlastní limity a svou omezenost.

IX.

Skutečnost se ovšem tváří v tvář rozumu prezentuje ještě svými dalšími, neméně směrodatnými aspekty. Kdysi bylo proneseno slovo,

pro mnohé tak ošidné a zavádějící, že "co je skutečné, je rozumné, a co je rozumné, je skutečné". Co tato téze v naší souvislosti o skutečnosti vypovídá?

Obsaženy jsou tu vlastně dva fundamentální postuláty, které rovnocenně strukturují dialog rozumu a skutečnosti a vymezují jeho terén. Předně postulát kritické distance a rezervy rozumu vůči skutečnosti, neboť skutečné jako prosté /či naprosté/ pozitivita a danost musí být vystaveno jistým racionalizačním postupům a operacím, než se jako něco skutečného vykáže a prokáže. Potud skutečné říká víc než faktické. V nároku skutečného se rýsuje jakási podstatná výzva, a ta teprve musí být ve své pravé podobě odkryta a posouzena. Skutečné jako skutečné nekvalifikuje pouhý fakt existence, nýbrž jistě specifická výzva, váha a platnost. To však znamená: výzvu a nárok adresované rozumu, váhu a závažnost z hlediska kritérií rozumu a platnost jako něco smysluplného v horizontu rozumu.

Skutečné jako výzva pro rozum vystupuje v podobě výzvy k racionálnímu zvládnutí a nárok, který rozumu adresuje, se představuje jako nárok na pochopitelnost. Skutečné tedy musí být rozumem transponováno, v jistém smyslu teprve povýšeno do řádu skutečného a prezentuje se pak přirozeně v tvářnosti kalkulovatelného a konstruovatelného.

Jistě to není celá skutečnost, co rozum dokáže aktuálně zvládnout, avšak ono zatím nezvládnuté má setva nějakou určitou formu a jeví se jen jako nezřetelná, temná hrozba, která představuje pouze jakýsi osten pro rozum, nijak ale nevzbuzuje a nenavězuje podezření o zásadě odlišné podobě skutečného, než jakou rozum přirozeně předpokládá a samozřejmě uznává. Odpovídá tomu i příznačné pojetí specifické váhy a závažnosti skutečného, se kterým rozum vždy - aspoň implicitně - pracuje.

Cosí tu prozrazuje už triviální a běžná opozice vážného a nevážného, která velice symptomaticky rozčleňuje všechny podoby činnosti, ať už se příslušná aktivita rozvíjí v horizontu a kontextech světa každodennosti nebo náleží rovinně ryze teoretického jako krystalicky čisté inkarnace rozumu. V základech této ^{opozice} ~~dikotomie~~ snadno vytušíme dichotomické rozlišování nutného a nezbytného oproti náhodnému a nadbytečnému, metodického a soustavného na rozdíl od improvizovaného a příležitostného, stejně jako protiklady vázaného a nevázaného, ekonomie a luxusu či plýtvání, odpovědnosti životně nezbytné práce a neodpovědnosti pouhé zábavy. Zdálo by se, že se tu uplatňují toliko okrajové a povrchní fenomény, a nadto, že se tu spíše jedná o vágní a rozplývavé pocity než o nějaký příznačný a směrodatný způsob uvažování. Avšak základní model, který tu funguje, předpokládá, že skutečnost je především pevné schéma referencí, jejichž průsečíky a afinity teprve situují a charakterizují každou jednotlivou událost a propůjčují jí její specifickou váhu.

Skutečnost přirozeně odkazuje na odpovídající zkušenost, a to nikoli na zkušenost jednotlivou a izolovanou, nýbrž na její jistý vyhraněný řád a styl, v nichž se teprve skutečnost a jako taková dostává ke slovu a uplatňuje. O stylu a povaze této zkušenosti pak nejzřetelněji vypovídá způsob, jakým v celku života funguje, a perspektiva, již vlastní životní praxí otevírá.

Podíváme-li se na příslušnou zkušenost z tohoto zprného úhlu, nelze přehlédnout její fundamentální a směrodatnou orientaci na účinnou realizaci či změnu, jež jednak podtrhuje její aktivní a pořádkující povahu ve vztahu k vlastním předmětu - tj. ke skutečnosti -, jednak také osvětluje, jak je a priori determinována podoba skutečnosti, jež se v takto chápané zkušenosti dostává ke slovu.

Relevantní skutečnost se v uvedené perspektivě vyjevuje v dvojitě základním osvětlení. Předně se jeví být jistým způsobem učeným úhrnem toho, co realizovat opravdu lze. Potud je korelátom fakticky probíhajících činností a terénem, ve kterém se tyto činnosti rozvíjejí a odehrávají. Její specifická váha a závažnost bývá tedy jen projekcí příslušných indexů, přiřazovaných k těmto činnostem samotným. V dalším pak se skutečnost prezentuje jako artikulovaný úhrn toho, co si realizaci zaslouží, co je realizace hodno a co také realizováno být má. I zde se však jako prvořadě prosazuje hledisko realizovatelnosti, neboť to vymezuje rámec, v němž se provádí ona specifická hodnotová diferenciacce.

V tomto dvojnásobném osvětlení se tak skutečnost uplatňuje jako významová struktura výrazně členěná našimi intencemi a potřebami, na jejichž pozadí se pak teprve rýsují ony specifické odpory a limity, v nichž skutečnost obvykle rozpoznáváme. Nadto však jako významová struktura se zřetelným instrumentálním zabarvením, neboť je to hlavně perspektiva realizovatelnosti, jež tvoří poalébní schéma a rámec uspořádání, se kterým se tu setkáváme.

Odtud i zvláštní dynamika a příznačný časový ráz takto chápané skutečnosti, jež se nejzřetelněji prozrazují ve dvou směrech.

V charakteristické podobě možnosti, která zřetelně dokládá, jak se budoucí podoba skutečnosti otvírá z minulosti a její optiky^{x/}, a

^{x/} Další zřetelný doklad tu představuje tak charakteristický a směrodatný důraz na fakta. Vždyť fakt jako skutečnost minulá, už se odehrává, je vlastně vždy už objektem historie, třeba i zcela nedávné minulosti.

v neméně výmluvné podobě zdrojů dynamiky, jež všechny v zásadě souvisejí s vůdčí představou neustálého pokroku a vzestupu, dosahovaného na v podstatě zajištěných a bezpečných základech.

Symptomatické se v této souvislosti zdá být zjištění T.S. Eliota

o nebezpečí nového provincialismu, který s sebou nese moderní doba založená na technice a technicky pojaté civilizaci. Eliot chápe provincialismus jako zkreslování hodnot, vylučování některých z nich ze zorného pole a přeceňování jiných, jež však nepřesahují z nedostatku širokého geografického rozhledu - jak obvykle provincialismus chápeme -, nýbrž z aplikace kritérií získaných v dílčí a omezené oblasti na celou sféru lidské skutečnosti a zkušenosti. Tak dochází ke ztrátě smyslu pro podstatné difference a základní proporce a směřuje se náhodně s podstatným a pomíjivě a jenom příležitostně s permanentním a trvalým.

Moderní době pak - soudí Eliot - nehrozí tolik nebezpečí provincialismu prostoru jako spíše času, tj. nebezpečí názoru, že dějiny jsou pouze kronikou lidské vynalézavosti a svět toliko majetkem současníků, kdy výsledky minulé lidské vynalézavosti svého času posloužily a pak šly do šrotu, aniž to nějak ovlivňuje a limituje současné a budoucí počínání lidí.

Optika koloběhu světa, který samozřejmě škrtnutím cíl cílem, aniž uvažuje o tom, jaké složité vazby a determinace se pod prahem toho, co se nachází v centru pozornosti a myšlení, odehrávají, leccos o samolibém přesvědčení o zajištěných a bezpečných základech prozrazuje. V neposlední řadě dokládá také nikoli nevýznamnou záměnu podstatné a skutečné kontinuity, na níž spočívá nejhlubší smysl všeho civilizačního úsilí, za konstinuitu mnohem užší a povrchnější, nesenou toliko logikou, souvislostmi a rozporův vědomých lidských záměrů a výslovně kladených cílů. I tuto stránku věci lze na příznačně moderním pojetí skutečnosti bez větších problémů rozpoznat.

X.

Nejzřetelněji tuto podobu kontinuity, nesené a motivované výlučně subjektivními impulsy, dokládá pojetí skutečnosti jako něčeho platného, tj. jako něčeho smysluplného v horizontu rozumu.

Povšimněme si z tohoto hlediska základních schémat smysluplných souvislostí, schémat, jež vymezují ^{celkový} ~~prostor~~ prostor a jeho určující dimenze, ve kterém může být skutečné jako platné situováno. Směrodatná se zdají být tři fundamentální schémata: schéma uspořádání z hlediska příčin a účinků, tj. schéma kauzální, schéma uspořádání z hlediska účelových souvislostí a vazeb, tj. schéma teleologické, a schéma uspořádání z hlediska podřazenosti a nadřazenosti hodnot, tj. schéma axiologické.

Moderní doba sice tato původně tak stroze pojatá schémata uvolňuje a modifikuje, ať už tím, že místo striktní představy kompaktních kauzálních řetězců uplatňuje mnohem plastičtější schémata pravděpodobnostních a statistických relací, nebo tím, že opouští výchozí představu jednotného a daného účelového řádu i někdejší přesvědčení o objektivní a závazné hodnotové hierarchii a nahrazuje je pluralistickou a relativistickou optikou neuzavřené řady rovnocenných variant účelového uspořádání a účelových souvislostí i proměnlivě orientovaných a v každém konkrétním případě příznačně vztažených hodnotových hierarchií, nicméně stále se drží přesvědčení - ostatně pro uplatnění uvedených schémat nezbytného -, že se v pozadí všech těchto schémat skrývají kvantifikovatelné relace. /Buďte-li se tato téze v případě účelového uspořádání a hodnotového řádu jevit jako násilná a nepravděpodobná, stačí si připomenout zásadu priorit, jež vstupuje do hry vždycky, když je třeba rozhodnout konflikt dvojího účelového uspořádání nebo dvou navzájem si opoujících hodnot. Že se v pozadí těchto konfliktů mohou uplatňovat reálné mocenské zájmy, to přesvědčení o kvantifikovatelných relacích jako posledním základem nijak neoslabuje, spíše naopak. /

Přesvědčení - byť ne vždy explicitně vyslovované - o společném základu fundamentálních schémat příčinné, účelové a hodnotové

interpretace v principu kvantitativních a kvantifikovatelných relací je ovšem pouhým symptomem jejich skrytých styčných ploch a nezjevného společného základu jmenovatele, v nichž lze teprve rozpoznat, jak tato schémata pramení ve směrodatném a určujícím pojetí skutečného a jak se zakládají na příznačném postoji k tomu, co je.

^NSymptomatická je v tomto směru především interpretace kauzální. Zdánlivě orientována na to, co je již dáno a existuje nezávisle na pořádajícím rozumu, a respektující to, co nese logiku a určuje dynamiku rozvíjející se skutečnosti, jež může rozum toliko konstatovat a pokoušet se je postihnout, akcentuje zcela jednoznačně momenty účinnosti, bezprostředního a zjevného působení na straně jedné, a zvýrazňuje všechno způsobené, vytvořené, vyvolané na straně druhé.

Ač se tato dekompozice celku na aktivní a pasivní princip jeví jako přirozená, a získává značně plastickou podobu zjištěním, že si v tomto rámci příčiny a účinky plynule vyměňují místa, a nadto, že tu vstupují do hry složité vztahy vzájemného ovlivňování a zpětného působení, nemůže setřít stopy svého skrytého původu. Proto v kauzální interpretaci neklamně rozpoznáme orientovanost vzhledem k centrálnímu pólu a zdroji aktivity, prioritizaci aktuálního a skutečného /v odpovídajícím smyslu/ oproti pouze možnému, a konec konců i projekci převrácené optiky teleologické /vždyť jestliže je možné chápat účely jako příčiny zvláštního typu, lze také naopak v kauzálním výkladu rozpoznat původní zaměření na žádoucí účely a účinky, jež celou kauzální interpretaci motivuje/.

Tak základní schémata racionální interpretace^{x/} nesou zjevně

x/ Antropocentrický ráz skutečnosti dokládá neobyčejně zřetelně zejména hodnotová interpretace. I když pomíneme představy, kdy se hodnoty uvádějí do přímé závislosti na vnímání, konstatování a oceňování hodnot, je evidentní, že hodnota je vždycky orientována

vzhledem k někomu, pro koho existuje a platí jako hodnota, a že v této relaci je vždy subjektivní pól vztáhnosti nahlížen jako pól směrodatný a určující /tuto vázanost neruší ani přesvědčení o objektivní existenci hodnoty, neboť ta je zakotvena v samotné představě hodnoty).

rysy příznačně antropocentrického pohledu na skutečnost. Skutečnost se stává skutečností jen v té míře, v jaké v ní člověk rozpoznává své vlastní potřeby a možnost jejich uspokojování, a pouze v tom rozsahu, v jakém ji pro své účely zvládá. Tomu odpovídá charakteristické pojetí kultury a civilizace jako prostředku, kterým člověk může dosáhnout svého konečného panství a posledního zabezpečení, jako posledního cíle celého dějinného vývoje a jako základní hodnoty, již sám sebe vytváří a potvrzuje.

XI.

Tato stránka problému bude patrně zjevnější, vrátíme-li se k již uvedené hegelovské tézi, že "co je skutečné, je rozumné, a co je rozumné, je skutečné". Zdůraznili jsme si zatím jenom motiv kritické distance a rezervy rozumu vůči skutečnosti, který je globálně formulován v nároku, "co je rozumné, je skutečné". Jak je tomu však s první částí uvedené téze? Co vlastně implikuje předpoklad, že "co je skutečné, je rozumné"?

Už při prvním pohledu je tu očividně silně akcentována podmíněnost a vázanost rozumu čímsi původnějším a směrodatným, co určuje všechno ostatní, tedy i rozum, tj. skutečným a skutečností. Rozum jako by tu neuplatňoval žádný jiný nárok, než být pokornou a citlivou ozvučnicí všeho, co je. Logika, na niž je rozum odkázán a kterou vez všech svých aktech předpokládá a rozpoznává, by měla být určena a ustavena výlučně z moci a v horizontu skutečnosti a vyplývat z jejích dějů a vazeb. Zdálo by se, že se tu už nesetkáváme s prioritou rozumu, který interpretuje faktické

a teprve je povyšuje do řádu skutečného, nýbrž že samotná skutečnost tvoří poslední a základní interpretační plán, který může rozum toliko přijmout a respektovat.

Či symptomatického však tu prozrazuje už pojmenování toho, co je, jako skutečnost. "Skutečnost" jako představa a slovo souvisí zcela nepochybně se skutky, činy, tedy tím, co v první řadě pramení ve spontánní a iniciativní aktivitě lidí a je s činností lidí v přímé vazbě. Samozřejmě, skutečnost není pouhým úhrnem lidských výtvořů, je něčím podstatně silnějším. Potud lze skutečnost chápat jako rámec, prostředí a limitu lidské činnosti. Avšak i v těchto svých aspektech se skutečnost vyjevuje teprve na pozadí lidské činnosti a jejích bytostných struktur a vzhledem k nim. To znamená, že i tam, kde skutečnost činnost člověka překračuje, podmínuje i váže, projevuje se jako významová struktura, členěná a artikulovaná úhrnem lidských činností a jejich svébytnou kompozicí.

Mohlo by být namítnuto, že samotný pojem a představa významové struktury implikují vztaženost k subjektivnímu pólu jako adresátu a interpretu smyslu. To je však pouze část pravdy. Ve hře je totiž zcela určitá podoba vztaženosti a poukazování. I když se skutečnost jako celková významová struktura a subjektivita jako úhrn interpretačních aktivit jeví jako cosi příznačně dějinně proměnlivého, a to proměnlivého ve vzájemné odkázanosti na sebe a oboplné souhře, má tu vzájemnost a oboustranná zrcadlová orientovanost obou těchto struktur velmi charakteristickou a směrodatnou podobu.

Jistě, uplatňuje se tu současně odkázanost subjektivity na skutečnost i skutečnosti na subjektivitu, jedná se však o zcela určitou podobu této dvojnásobné odkázanosti. Globálně můžeme omu odkázanost subjektivity na skutečnost vymezit jako tzv. konkrétnost subjektivity, tj. jako postulát obsaženosti světa v subjektivitě,

který se v podstatě rovná konstatování, že subjektivita se ve své plné a konkrétní podobě ustavuje na základě a z půdy skutečnosti jako členěné významové struktury a artikulovaného světa významu a jinak se ustavit ani nemůže. Obdobně pak lze určit odkázanost světa na subjektivitu jako tzv. absolutnost subjektivity, jež předpokládá nezávislost / v posledním smyslu / subjektivity na světě a implikuje jeho tematizaci jen jako světa kladebného subjektivitou.

V tomto osvětlení nabývá i téma skutečnosti odpovídající podoby. Její významové artikulace vykazují totiž i tam, kde skutečnost přesahuje horizont lidské činnosti a jeví se být jejím podmínujícím a omezujícím faktorem, příznačnou orientovanost vzhledem k této činnosti, a tak významy a podoby skutečnosti, které tu vstupují do hry, neomylně prozrazují stopy svého původu.

I nejhlubší rovina tematizace tu pracuje s tématy činné subjektivity a jí intencionálně spravovaného světa a už nejděkladnější struktury, s nimiž se operuje, jako jsou struktury prostorových a časových relací a významové artikulace, jsou tímto fundamentálním vztahem prostoupeny. Skutečnost tu sice vždycky nebývá přímým korelátem a projekcí lidské intence a potřeby, avšak ve všech komponentách své artikulace připomíná - a to i tam, kde se racionálnímu zvládnutí prozatím vymyká -, že je to činnost a spontaneita subjektivity, co jí propůjčuje tvářnost a určitost.

Vždyť prezentuje-li se ku př. skutečnost jako úhrn a systém odporů, které je třeba překonat a zvládnout, a jež na druhé straně představují rámec a limity pro lidskou činnost, pak to evidentně musí být logika této činnosti, její předpoklady a důsledky, co nutí skutečnost vystoupit z amorfni beztvarosti a ozřejmuje její tvářnost. Lidská činnost se tak sice přizpůsobuje určitému tlaku skutečnosti a jejího řádu, vždy to však bývá řád v jistém smyslu paralelní

k tomu, který^m je vedena a motivována lidská činnost samotná. Potud ono přizpůsobení se logice a řádu skutečnosti jistě znamená určitý posun a korektiv lidské činnosti, avšak jenom v té míře, v jaké sama tato činnost ztrácí povědomí o své přirozené situovanosti a sklouzává do prázdna, či jinak řečeno, propadá iluzi naprosté své-moci a čiré libovůle.

Lidská činnost má proto primárně charakter osvojování si skutečno-sti, jejího přibližování a zvládnutí v kontextu lidských účelů a potřeb, takže i tam, kde se výrazně poddává a přizpůsobuje kon-textu skutečnosti, se nejedná o nic jiného než o vyjevování skry-té afinity, ~~vyplyvající ze samotného, původního založení této čin-nosti, neboť lidská činnost nemůže sledovat skutečnost jinak, než že v ní objevuje a rozpoznává své možné podoby.~~

Ani téze, že "co je skutečné, je rozumné", tedy v zásadě neoslabuje výsadní postavení rozumu ve vztahu ke skutečnosti a jenom pod-trhuje předpoklad, že poslední skutečností, již se můžeme dobrat, je rozum ve svých základních strukturách^{x/}. Není to sice rozum

^{x/} Nasvědčuje tomu konečně už prostá explikace bezprostředního smyslu uvedené téze. Vždyť se jí nepostuluje nic jiného než pře-svědčení, že i tam, kde by rozum nebyl v určitém případě s to jistou skutečnost zvládnout a začlenit do svých interpretačních schémat, se nejedná o zásadní rozpor mezi povahou skutečnosti a povahou rozumu, nýbrž o pouhý odklad či okliku, na jejichž základě se skry-tá totožnost rozumu a skutečnosti znovu vyjeví a potvrdí.

jako daná zjevnost překračující horizonty prostoru a času, spíše se tu rozum chápe jako něco, co se v čase teprve explikuje a rozví-jí, a potud se v průběhu své dějinné explikace rozpoznává i v oblastech, které se původně zdály jeho dosahu unikát, avšak v platnosti stále zůstává výchozí předpoklad, že onen fundamentální dialog rozumu a skutečnosti nelze postihnout jinak než jako postup stále práhled-

nější sebeexplikace rozumu samotného.

XII.

Výmluvné jsou v této souvislosti zejména osudové posuny v pojetí pravdy jako posledního záchytného bodu, který člověku umožňuje orientovat se tvář v tvář nepřehlednému a nepřehlédnutelnému celku a neutonout v chaosu.

Pravda v původním významu měla pro člověka podobu zjevnosti, s jakou se mu všechny postižitelné věci, se kterými se v průběhu svého života setkával, jevily a vystupovaly ze své skrytosti a beztvárnosti. Nebylo tomu ovšem tak, že by člověk věcem zjevnost propůjčoval a sám sebe chápal jako toho, kdo věci osvobozuje z jejich anonymity a zakládá jejich neskrytost. Člověk byl spíše do zjevnosti věcí zasazen, nacházel se v jejím horizontu a byl jejich neskrytostí prostoupen do té míry, že právě ona zakládala jeho sebepochopení ve všech podstatných komponentách. Tak pravda jako neskrytost strukturovala celý svět, jehož složkou - jednou mezi mnohými - byl i samotný člověk, a měla podobu celkového a jednotného řádu univerza, v němž byl člověk dirigován samozřejmě respektovanými mocemi, jednotně vládoucimi celému tehdejšímu kosmu.

Z hlediska našeho dnešního pohledu lze jistě konstatovat, že tato původní a všechno ostatní podmiňující neskrytost věcí byla svérázným korelátem všeho tehdejšího lidského počínání a odleskem jeho zvláštního a jednotného stylu, v němž magické a prozaické /opět pojmy, které imputujeme z hlediska dnešní optiky/ tvořilo zcela pevnou a nerozčlenitelnou jednotu. Avšak tato optika poněkud zavádí, neboť nám do značné míry zakrývá pohled na to, že to byla ona jednotná a přece tak mnohotvárná a mnohdimenzionální zjevnost věcí, co podmiňovalo a dirigovalo veškeré lidské počínání a vedlo k takovému sebepochopení člověka, jež odpovídalo

jeho přirozenému začlenění se a podřízení vlastnímu řádu věcí a nepřítomnosti třeba jen náznakovitého nároku na privilegované postavení v univerzu^{x/}.

x/Občas - a mylně, jak se domnívám - se toto pojetí univerza a sebeepochopení člověka interpretuje jako projev bezvýhradného anthropomorfismu. Domnívám se, že právě opak je pravdou, že se tu sice jedná o bezvýhradnou identifikaci člověka s celým okruhem zjevného a pochopitelného, avšak podmíněnou naprostou absencí jakéhokoliv nároku na privilegované postavení.

Tato globální zakotvenost v řádu, jednotně komponujícím celé univerzum, ovšem předpokládala nejenom nepřítomnost oné hluboké průrvy, jež souvisí s dekompozicí univerza do dvou komplementárních složek organizovaných podle pólu objektivit a pólu subjektivit, nýbrž i absenci snahy o aktivní zvládnutí a přehlednutí řádu univerza, a potud byla projevem celkové nerozvinutosti komplexu lidských činností. Proto už tam, kde ještě pozorujeme spíše poetickou účast na^v neskrytosti věcí^{xx/} se prezentujícím řádu

xx/Nesmíme ovšem neskrytost věcí chápat jako jejich totální a bezvýhradnou viditelnost, jež je zcela zbavuje jakéhokoliv stínu, příšeří a tajemství. Avšak i to, co bychom dnes označili jako tajuplnost a tajemnost věcí, bylo přijímáno a přirozeně respektováno jako samozřejmá součást jejich neskrytosti a organická složka jejich podoby.

bytí, než snahu o jeho racionální přehlednutí a uchopení, lze v zárodku vytušit motivy budoucího posunu. Heslovitě bychom tuto proměnu mohli označit jako posun od zjevnosti věcí k jejich viditelnosti.

Mohlo by být na snadě podezření o prázdném slovním obratu, jaká proměna se tu tedy odehrává? V novodobých termínech vyjádřeno, můžeme onen posun vymezit jako přechod od nereflektované parti-

cipace na předchůdném řádu k jeho vědomé reflexi a tematizaci podmínek této reflexe. Tím ovšem značně anticipujeme celý dějinný proces a jeho několik fundamentálních etap. Zprvu se nejedná o nic víc než o oslabování a ztrátu smyslu pro přirozenou rovnováhu zjevného a skrytého, jež se v původní neskrytosti věcí uplatňovala. Místo primárního světla, jež organicky pomocí světla a stínů modelovalo celek zjevného univerza a zakládalo tak neskrytost věcí, vystupují do popředí jednotlivé zjevné věci a formy jejich viditelnosti. Tak se oslabuje původní zakotvenost v řádu univerza a do centra pozornosti vstupují media jeho racionálního zvládnutí, především pojmové a jazykové prostředí a prostřednictví. Dochází tedy samovolně a přirozeně k dvojnásobné dekompozici univerza.

Na jedné straně se prosazuje tendence nahradit stále zřetelnější oslabovanou primární zakotvenost v řádu univerza jeho racionálně založeným projektem a interpretací, jejichž logice odpovídá zvláštní postup: rozložení univerza na jeho údajné základní kompoziční prvky a úsilí vyložit a objasnit řád univerza z těchto výchozích prvků a jejich kombinací. V uvedeném kontextu se pak dosti zřetelně uplatňuje příznačná substituce. Původní horizont přirozeně srozumitelného a chápáního, v němž byl člověk zasazen, je zatlačován do anonymity a netematičnosti a tvoří už jenom nezřetelné pozadí lidského usilování ve všech jeho projevech a do popředí se dostává určitý okrsek jsoucího jako výsadní a směrodatný interpretační model, zakládající pochopení celého univerza.

Nebyl to přirozeně stále týž okrsek jsoucího, který zaujímal tuto privilegovanou pozici při pokusech o globální interpretaci univerza, uchovával se však v zásadě uvedený způsob a styl interpretace, a nadto se v postupu dějin s neustále větším důrazem do takto privilegovaného postavení prosazoval právě člověk jako někdo, k němuž

s e všechny ostatní okrasy jsoucího ve své tvářnosti a významové smysluplnosti vztahují.

Současně a paralelně se však uplatňuje ještě další forma dekompozice univerza, související se zvýrazněním medií jeho racionálního zvládnutí. Jedná se o jakési zdvojení univerza na horizont věcí a na horizont pojmových ekvivalentů. A tak, byť se člověk pohybuje v obou horizontech, klíčové postavení pro něho získává horizont pojmových ekvivalentů, takže masivní fakticita věcí se stále zřejměji stává pouhým přívažkem jejich transparence a viditelnosti v horizontu pojmového osvětlení. Zde se už samovolně ohlašuje podstatná proměna v pojetí pravdy a místo pravdy jako neškrytosti zaujímá pojetí pravdy jako věci správnosti a jako shody.

Zdálo by se, že právě toto pojetí pravdy protiřečí naší tézi o klíčovém postavení pojmového prismatu, vždyť zde by se mělo podle všeho uplatňovat přinejmenším rovnovážné a rovnocenné postavení obou horizontů. Avšak už postup, kterým oba zmíněné horizonty uvádíme do vzájemného vztahu a porovnáváme je, tento pojem kvalifikuje jako iluzi. Vždy to totiž bývá horizont pojmových ekvivalentů a postupy jeho rozvíjení, tj. práce s pojmovými ekvivalenty, co motivuje a zaměřuje příslušné konfrontace a porovnání. Pojmové prisma - nikoli ovšem samo, neboť zde se záhy rozpoznává složitá vázanost pojmového na slovní vyjádření a jazykové prostředí - s e tak uplatňuje jako přirozené a vlastní prostředí viditelnosti, které rozhodujícím způsobem určuje i svět věcí samotných.

Ve hře sice zůstává jakési povědomí o masivní přítomnosti věcí, na jejichž mlčenlivém pozadí se souhry i kolize pojmových ekvivalentů odvíjejí, avšak příznačně se tu svět věcí prezentuje jako němý a smorfní svět, jemuž teprve horizont pojmového propůjčuje slovo a tvářnost.

Logika vývoje však zahrnuje a obsahuje ještě další posun. Pojmové, které se v jisté fázi jevilo jako samostatný a svébytný svět s vlastní artikulací a osnovnými souvislostmi a tvořilo tak odpoutanou doménu s osobitým životem, v němž může být člověk pouze zakotven a z něhož se definuje, ztratilo časem ráz daného a určujícího media a aktuální se stala otázka jeho konstitutivních procesů a konstitutivního základu.

V souvislosti s tím se pojmové rozčlenilo do několika disparátních rovin a kladla se otázka jejich integrace a sjednocení. Na závažnosti stále nabývala samotná interpretační činnost a proces vlastní práce s pojmovými ekvivalenty. To vedlo k diferencované dezintegraci pojmového a jeho rozpadu do dílčích kontextů, tj. ke ztrátě jeho původní samovolné integrační funkce, takže komplementární složkou procesu se ukázala být stále silnější potřeba samotného zajišťování shody a možné ekvivalence, a tak přirozeně rostl podíl vlastního interpretačního činitele, tj. pólu subjektivity.

To ovšem musíme správně chápat. Rostoucí úloha pólu subjektivity neznámá tolik stupňovaný a zvýrazněný podíl jednotlivých subjektů jako spíše stále zřetelněji akcentovanou úlohu a účast těch forem interpretačních činností, v jejichž základu se nachází nebo skrývá dominance subjektivity a jejích potřeb. S touto více či méně zjevnou dominancí subjektivity se tak přirozeně můžeme setkat i tam, kde se operuje s jejím protikladem, tj. kde se výslovně zdůrazňují a uplatňují hlediska tzv. objektivit^{x/}.

x/Tím samozřejmě nemyslíme objektivitu pouze předstíranou, nýbrž ono dichotomické a komplementární kladení objektivit^{x/} a subjektivity, v jehož základu lze konec konců vždycky rozpoznat prioritaci subjektivity.

Zvýrazněná úloha subjektivního pólu totiž znamená, že se při zjišťování a zajišťování shody mezi pojmovými ekvivalenty a

světů věcí ve stále významnější míře uplatňuje subjektivita jako konečná a rozhodující interpretační instance. Můžeme dokonce hovořit o dalším výrazném posunu, jenž se odehrává v rámci pojetí pravdy jako shody. Posun, který tu máme na mysli, bychom mohli označit jako přechod od třeba jen implicitní a výslovně neformulované koncepce pravdy jako shody k pochopení pravdy jako jistoty. Co však vyznačuje posun od pravdy ve významu shody k pravdě jako jistotě?

Pravda jako jistota patrně není totožná, nebo aspoň nikoliv v první řadě, s nějakým aktem více či méně úspěšného zajišťování nebo dokonce ~~zajišťování~~ jednorázového zajištění shody. Spíše bychom mohli říci, že se tu uplatňují dominantní a určující podoby zjevnosti, jež tuto jistotu, v níž se nám pravda v chodu určitých dějinných zvrátů transformovala a v zásadě i výrazně zříkla, zakládají a nescou. Klade se tedy otázka podob jistoty a jejich předpokladů a zdrojů.

Zde se ovšem dostáváme na poněkud delikátní půdu, neboť při vágnějším vymezení by mohlo snadno dojít ke kontaminaci v pojetí pravdy jako neskrýlosti a pravdy jako jistoty. Vždyť konec konců i v souvislosti s pravdou pojatou jako jistota hovoříme o podobách zjevnosti, byť už v jistém posunu, který je dán charakteristikou "dominantní a určující". Směrodatným by pro nás mělo být a jakési vodítko by nám mělo poskytnout zjištění o nepřítomnosti nebo zase naopak o dominanci pólu subjektivity. Pravda jako jistota totiž s sebou nese zvláštní strukturu univerza výrazně orientovanou směrem k pólu subjektivity jako jedinému a rozhodujícímu zdroji smysluplné aktivity.

Odtud zásadní obrát, neplatí už totiž, že člověk je v pravdě zakotven a pravda jej drží a nese, uplatňuje se spíše opačná optika, že si člověk pravdu osvojil a přisvojil a pravda se stala něčím,

co člověk drží a čím vládne. Do jisté míry to konečně dokládá i fakt, že pravda jako jistota se stala čímsi kvantifikovatelným, vždyť nikoli náhodou můžeme velmi přesně kvantifikovat stupně jistoty a provádět na tomto základě dalekosáhlé kalkulace a výpočty.

Ostatně se v této souvislosti výrazně a nutně změnilo také postavení pravdy v lidském životě i způsob, jakým se člověk k pravdě chová a jak se k ní vztahuje. Pravda v uvedené podobě se stala výrazně nástrojem vlády a ovládnutí a z míry, s jakou se v této funkci osvědčuje, je odvozována i vymezována její hodnota a sama bývá jako takto pojatá hodnota chápána. To dovoluje, aby byla uváděna do vztahu k jiným hodnotám, srovnávána s nimi, aby jim byla podřizována či nadřazována, aby v případě ztráty své funkční a životní hodnoty mohla být popřena a potlačena.

Ta kovému posunu v pojetí pravdy vlastně nasvědčuje i skutečnost, že pravda přestává být dobrodružstvím, v němž se rozhodují osudové otázky lidského bytí a nebytí - nikoli ovšem ve smyslu fyzické existence, nýbrž ve strukturaci podstatných životních oběhů - a stává se pojištěním před rizikem, že se uplatňuje jako záchrana před nezvládnutým a útěk do zvládnutého a zvládnutelného, jako útěk do jistoty.

XIII.

Základní směr posunu od pravdy chápáné jako shoda k pravdě pojaté jako jistota je zřejmý. Zeela evidentně se jedná o zvýraznění a podtržení úlohy a kompetence toho, kdo může míru shody posoudit a je s to - ať už oprávněně nebo iluzivně - zhodnotit kvalitu jistého vědění, či aspoň nabýt vyhraněného přesvědčení o jeho kvalitě. Potud by se zdálo, že prvořadě níste tu přísluší sledu určitých myšlenkových kroků a úvah, jejichž výsledkem je více či méně explicitní konstatování o stupni jistoty /může se jednat také o po-

činání, které by bylo takovému konstatování rovnocenné/. Takto chápán by se ovšem celý problém zmíněného pojetí pravdy podstatně zúžil. To, co je ve hře, není totiž určitý způsob myšlení, jako jistá forma bezmyšlenkovitosti. Posun, který máme na mysli, zasahuje mnohem hlouběji a souvisí s podstatnou proměnou v chápání světa a se změnou základního postoje ke všemu, s čím se člověk setkává a může setkat.

Zmínili jsme se už o tom, že pravda jako jistota nezměněná v první řadě akt více či méně úspěšného zajišťování, že se mnohem spíše jedná o uplatnění jakýchsi dominantních a určujících podob zjevnosti. Globálně řečeno, do popředí vystoupily a se stále větším důrazem se začaly prosazovat jak vědění, které pak mívá čím dál tím zřejměji ráz víry, tak i víra, jež stále zřetelněji nabývá podoby jistého a nepochybného vědění.

Tato formulace se - zvláště při zběžném pohledu - musí jevit jako krajně pochybená. Podezřelé se zdá být už ono rozlišování vědění a víry, když současně s takovým důrazem posouváme vědění směrem k víře a víru směšujeme až k nerozeznatelnosti s jistým typem vědění. Musíme proto jednak vymezit, co rozumíme vědění a co vírou, a dále zdůvodnit, proč tu v tomto dvojím přechýlení vědění směrem k víře a víry směrem k vědění ještě rozpoznáváme dva odlišné, byť i komplementární způsoby vztahování se ke světu.

Ja ko vědění označujeme každou racionální interpretaci jevů a událostí, jež interpretovanou oblast jistým způsobem uspořádává, a to tak, že z tohoto uspořádání vyplývají určité konsekvence, které orientují naše očekávání nebo naši činnost. Znamená to, že nám umožňují s dosti značnou bezpečností očekávat, že jisté jevy a události nastanou příp. nenastanou, a dále, že určují sled konkrétních činností, které s maximální možnou pravděpodobností povedou k požadovaným a očekávaným výsledkům.

O víře pak hovoříme tam, kde se setkáváme s vyhraněným, primárně racionálně neartikulovaným a nemotivovaným přesvědčením, že určité věci jsou pravdivé nebo významné či důležité a že jsou podstatné pro uchování naší osobní integrity a naší participace na řádu univerza. Autentičnosti tomuto přesvědčení dodávají jisté intuice, nacházející se v základu všech našich interpretací a poskytující jim základní plán a osnovu, jež všechny tyto jednotlivé interpretace uspořádává a komponuje jako prvky jednotně viděného a chápáného světa. Neznamená to, že se tu nesetkáváme s racionálním zdůvodňováním a rozumem se dovolávajícími argumenty. Jedná se však obvykle o snahu zaštitit určitý subjektivně, tj. charakterem osobní zkušenosti a potřebou integrity osobnosti motivovaný řád tím, že mu podsouváme jakýsi objektivní a sféru dané osoby přesahující řád, z něhož toto subjektivní přesvědčení údajně nevyhnutelně plyne a jenž je jenom kamuflovanou či spíše nevědomou projekcí onoho osobního přesvědčení.

Leč fenomény, které nás zajímají, souvisejí hlavně s transformací vědění do podoby víry a s připodobněním víry k vědění jistého typu a s její prezentací v této podobě. Musíme proto uvážit, jak se ve zmíněných posunech oba způsoby participace a účasti na uspořádání univerza či na jeho jistém uspořádání modifikují a proměňují.

Co znamená posun vědění směrem k víře? Především se patrně projevuje proměnou charakteru a rázu očekávání, jež se nachází v základu každého vědění ve smyslu, v jakém jsme si je vymezili. Heslovitě řečeno, očekávání tu nabývá podoby primárně racionálně nemotivovaného a neartikulovaného přesvědčení o pravdivosti a významnosti onoho vědění, s nímž je spjato.

Je však takový posun možný, a dále, co s sebou přináší, tj. jakým způsobem situuje zmíněné vědění a jak dokresluje a dotváří jeho

podobu?

Očekávání, stejně jako vědění, jímž je podmíněno, vyplývá z racionální interpretace určité oblasti jevů a událostí. Tato interpretace platí v rámci odpovídajících výchozích předpokladů, které jsou buď explicitně formulovány nebo je lze aspoň dodatečně explicitovat, a platí zároveň jen pro příslušnou oblast, již uspořádává. Potud má očekávání zjevně racionální motivaci a uplatňuje se v čistě racionálním kontextu. K transformaci očekávání ve přesvědčení, jež překračuje horizont racionálně motivovaného, pak dochází dvojím způsobem: jednak projekcí příslušného uspořádání za daný věcný rámec na další oblast jevů a událostí, jednak svéráznou proměnou v poli subjektivity, tj. jakousi změnou postoje, již se očekávání proměňuje v přesvědčení.

U projekce příslušného uspořádání za hranice odpovídající oblasti se obvykle z počátku jedná o racionálně motivovanou operaci, do hry však vstupují další významné faktory. Uplatňuje se tu totiž to, co lze pojmenovat jako příznačnou expanzivnost a zároveň sugestivnost vědění.

O expanzivnosti vědění hovoříme tehdy, když vědění, platné - jak víme - v daném rámci, navozuje dojem, jako by osvětlovalo další oblasti a regiony jsoucího. Jedná se tedy o jakési zdánlivé světlo, které domněle rozšiřuje okruh viditelného i za příslušné hranice, a to je jev, provázející každou podobu vědění. Dochází tu ovšem k mnohonásobné opalizaci, neboť takových okrásk vědění, jež kromě skutečného nesou s sebou i zdánlivé osvětlení, se vyskytuje v různém vzájemném uspořádání celá řada. Tím se samozřejmě ještě nijak nemění základní charakter očekávání, snad jen s jedinou výhradou, že právě tam, kde jsou oslabeny objektivní záruky bezpečného očekávání, se vytváří prostor pro výrazné uplatnění záruk subjektivních.

Do hry však zároveň vstupuje neméně příznačná sugestivnost

vědění, tj. způsob, jímž vědění svým obsahem překrývá a zahaluje do šera anonymity své vlastní limity, či jinak řečeno, výchozí předpoklady, v jejichž rámci jediné platí. Tyto předpoklady přirozeně nejsou úmyslně utajovány a zamlčovány, nebyly však jako výchozí principy výslovně tematizovány a uplatňují se jako samozřejmá hlediska, jež teprve vytvářejí základ vší možné tematizace a všeho myslitelného.

Nejkompaktnější pak bývají překryty a zastíněny a v nejhlubší vrstvě netematického jsou zasuty právě limity, nacházející se v samotných základech takto pojatého vědění, takže se toto vědění uplatňuje svou masivní přítomností a přirozenou vahou a všechny ostatní možnosti do značné míry vytěsňuje ze zorného pole a v podstatě je potlačuje. Tak se vědění za jistých okolností, zvláště prostupuje-li ve výrazných rozměrech životní praxi člověka a určuje-li výhradně nebo aspoň převážně její typické formy a základní styl, může promítnout v poli subjektivity nikoli už pouze v podobě příslušného očekávání, nýbrž nabýt povahy onoho celou osobnost prostupujícího a strukturujícího přesvědčení, vlastně již racionálně nemotivovaného, nebo motivovaného jenom zdánlivě racionálně.

Předpoklady pro podobnou změnu postoje se přirozeně vytvářejí i v samotném jádru subjektivity a podstatně pak souvisejí s tím, co bychom mohli označit jako integrační úlohu subjektivity. Subjektivita, spíše přirozenou povahou své životní praxe než nějakým záměrným ~~úsilím~~ a cílevědomým úsilím, provádí neustále se obnovující úkon zcelující a v jisté míře jednotně organizující všechny obsahy zkušenosti, které z její vlastní životní praxe vyplývají a jež tuto praxi umožňují a nesou. Subjektivita se nadto celým svým bytostným ustrájením a povahou výrazně podílí či spolupodílí na tom, co se vlastně pro ni obsahem zkušenosti

může stát, tato skutečnost však nijak podstatně náš problém nezkrusluje a neovlivňuje./Charakteristické integrační poslání subjektivity vyplývá z nejhlubší povahy životní praxe a souvisí těsně s tím, že v základu veškerého počínání subjektivity nacházíme jakýsi fundamentální projekt, jímž subjektivita rozvrhuje všechny své životní možnosti a který osvětluje, jaké možnosti je s to pro sebe vůbec objevit a najít, tj. jakým způsobem své vlastní existenci v jejích konstitutivních možnostech rozumí a jak ji chápe.

Tento výchozí projekt a základní sebepochopení subjektivity ovšem zasahuje mnohem hlouběji, než kde je situováno pole racionality, racionálních souvislostí a vědomého úsilí, vždyť racionalita sama a možnost racionálních interpretací jsou těmito hlubšími a skrytějšími základy podmíněny a tvoří až jejich dosti odlehlou a mnohonásobně zprostředkovanou nadstavbu, takže už u nejhlubších zdrojů oněch integračních a integrujících úkonů se setkáváme s jakousi primární disponovaností subjektivity rozumět významnému a pravdivému i jejích opaku, tedy s tím, co jsme zúženě a jednostranně pojmenovali jako víru.

Fundamentální projekt, prozrazující a vyjevující jakým způsobem subjektivita rozumí svému vlastnímu bytí a bytí vůbec, neboť toto porozumění je současně porozuměním sobě samému i světu, z něhož a v němž se naše možnosti rozvíjejí /v horizontu světa jich také užíváme/, pak přirozeně není určen ani výlučně, ani v první řadě zdroji a potencemi subjektivity. Vždyť sama subjektivita je výsledkem složitého konstitutivního dějství a vystavena předchůdně daným možnostem bytí, tj. způsobu, jakým ji bytí oslovuje a jak ji svými výzvami artikuluje.

XIV.

V tomto kontextu právě skutečnost, že se vědění stalo směrodatnou

a rozhodující formou zkušenosti, která v dominantní a určující míře vymezuje základní rámec veškerému lidskému počínání v období tzv. moderní civilizace a formuje jeho převládající a typický styl, patří mezi ony události, jež charakteristickým způsobem člení jednotlivé ~~stávk~~ etapy dějinného rozvoje bytí a akcentují jeho dějinnou povahu. Bytí se sice nezjednodušilo a neochutilo do podoby toho, co je tomuto příznačnému vědění dostupné a co může být v jeho kontextu tematizováno, avšak vše, čím svoji krajně redukovanou a oprostěnou podobu přesahuje a přechází, se uplatňuje v šerosvitu zapomenutí a nezjevnosti. Všechny fenomény, které sdružujeme a shromažďujeme pod pojmenováním krize moderní technicky pojaté civilizace - ta se ovšem neomezuje na pouhou sféru techniky a prostupuje všechny oblasti života moderní společnosti - tak či onak vypovídají o tom, jak složitými oklikami a v mnohonásobném zkreslení se prosazuje bytí ve své zapomenutosti.

Centrální postavení vědění mezi všemi formami lidské zkušenosti a všemi podobami lidského kontaktu se světem, stejně jako způsob, jakým vědění ovládlo pole, to vše přirozeně ovlivnilo celý terén lidské zkušenosti a určilo jeho charakteristickou konfiguraci. I ty formy zkušenosti, které se od vědění výrazně odlišují, případně tvoří jeho jakousi protiváhu a korektiv, byly podstatně poznamenány začleněním osvětlením terénu zkušenosti a ani ony samy nedokázaly uniknout jeho sugestivnímu vlivu, nebo aspoň nemohly zabránit charakteristickému odlesku, jímž se vědění zrcadlí v každé podobě zkušenosti a zabarvuje všechny její obsahy.

Vědění jako by na jedné straně uzurpovalo i to, co se jeho dosahu a možnostem vymyká, a připodobnilo si je tím, že mu vtiskuje tvářnost a formu svého pouhého opaku a prostého popření, tedy podobu ne-vědění a ne-jistoty.

Tato skutečnost ovšem není bez významu pro povahu lidského kontaktu se světem a pro ráz, jakým se člověk otevírá směrem k bytí a získává schopnost rozumět jeho výzvě. Vždyť ne-vědění a ne-jistota pak nemají charakter původní přítomnosti bytí a neuplatňují se jako jeho hlas a výzva, nýbrž nabývají primárně ~~skutkový~~ povahy ohrožení a popření vědění jako základní a směrodatné hodnoty, a jsou tedy chápány ryze negativně a takto také zřetelně diskvalifikovány.

A co je hlavní - bude to patrně moment, jímž vědění poznává všechny ostatní podoby zkušenosti nejvýrazněji -, vědění, které svou bytostnou povahou podřizuje bytí účelům a cílům subjektivity, a nadto subjektivitu a její činnost vyzvedá do pozice centrálního činitele, neboť právě subjektivita obstarává veškeré zjišťování a zajišťování, jež se nachází v základech vědění a vědění umožňuje, se vyznačuje tím, že ze sféry subjektivity činí dominantní faktor a určující základ veškeré zkušenosti.

Ne náhodou se věk moderní civilizace označuje jako období subjektivismu. Jedná se patrně o subjektivismus v hlubším smyslu, než jak se tomuto slovu v obvyklém významu rozumí. Není to pouhá hypertrofie soukromopsychologického a jeho obsahu. Ani existence moderní vědy na uvedeném zjištění o epoše subjektivismu nic nekoriguje, naopak výrazně je dokládá a potvrzuje. Sama věda totiž je jenom zvoleným zorným úhlem, v jehož rámci se ozřejmují jisté kontury a stránky bytí, neosvětluje se však bytí ve své vlastní povaze a plné tvářnosti. A zorný úhel, který věda představuje, je sice projekcí lidské potřeby vládnout a ovládnout, avšak projekcí jednostrannou a zúženou. Věda zjevně tuto potřebu jednak izoluje a odděluje od ostatních fundamentálních potřeb člověka a potud z ní neprávem činí základ všech ostatních potřeb, a nadto ji vyjadřuje jenom zčásti a toliko v jedné z jejích možných podob.

Expanze a snaha o zvládnutí se tu totiž zřetelně zaměřuje navenek, a potud se v jejím základu nachází ono již zmíněné zdvojení univerza na sféru ovládaného, nebo aspoň určeného k ovládnutí, a na sféru nositele a vykonavatele vlády a moci. I tam, kde se věda zaměřuje na samotného nositele vlády, tj. na člověka, pracuje nutně na základě tohoto konstitutivního /pro ni/ zdvojení univerza.

Tyto skutečnosti ovšem podstatně poznamenávají i tvářnost víry a vtiskují jí pro moderní dobu charakteristickou podobu. Víra v původní tvářnosti sice reprezentovala jistou představu o základních významech životně nezbytných pro uchování osobní integrity, avšak vystupovala především v podobě trvajícího nároku, aby se každý člověk k pochopení a porozumění těchto základním významům dopracovával sám na základě své nejosobnější a nejnaternější zkušenosti, úzkostlivě naslouchající i nejtěžším a nejskrytějším výzvám bytí, jemuž se člověk cítil být podřízen a vystaven jeho moci. K podstatným strukturálním momentům víry tak patřila pokora, vědomí milosti a tajemství.

Víra se proto uplatňovala jako přijetí závazku, podřízení se jisté povinnosti, avšak nikoliv tolik ve smyslu plnění té či oné zcela určité povinnosti, jako spíše ve smyslu jakési otevřenosti a odhodlání, vždy znovu veškeré své počínání konfrontovat s tím, v čem se projevuje nejvlastnější hlas bytí a skutečná podoba jeho nároků na člověka. Odtud dvojnásobná pokora víry.

Vždyť předně povinnost, v níž se uvázal, závazek, který na sebe bral, ty nepramenilý a nepocházely z něho samotného. Zračilo se v nich vědomí existence čehosi, co rozměr lidského života přesahuje, co tento život vyzvedá do roviny vyššího, skutečnějšího bytí a co člověk musí ve svém nejvlastnější a nejhlubším zájmu respektovat a uznávat.

Víra však byla prostoupena také vědomím, že je to člověk samotný, bytost v rozměrech onoho vyššího a skutečného bytí neúplná a nedokonalá, kdo rozpoznává ten či onen nárek jako výzvu bytí, jako hlas, který se obrací výslovně na něj v jeho osobní a nezastupitelné jsoucnosti, a že tudíž v důsledku své nedostatečné vnímavosti a příliš málo rozvinuté schopnosti rozumět může pokyny bytí přeslechnout či míjet, nezaznamenat je vůbec nebo aspoň pochopit je falešně a omylně.

Proto doprovází víru v její původní a autentické podobě vědomí milosti, neboť sama schopnost naslouchat výzvám bytí a rozumět jim je darem, který člověk nemůže než střežit a s neumdlévající bdělostí se chránit před tím, aby jej promrhal. Člověk si uvědomuje, že tuto schopnost nezískal sám ze sebe a že ji jako milost respektuje a přijímá teprve tím, jak si v celém svém životě v souladu s ní počíná.

Nejedná se však o nic, s čím by mohl kalkulovat, co by si mohl na základě těch či oněch skutků vynutit, co by ospravedlňovalo vědomí, že se mu tohoto daru dostalo právem. Opravdový rozhovor s bytím se odehrává v prostoru, který není prostorem racionální kalkulace a racionálního osvětlení, a nese tedy - poněkud mysticky formulováno - pečeť tajemství. Nikoli ovšem ve smyslu tajemnosti a záhadnosti, tj. pouhého opaku racionálního pochopení. Spíše bychom mohli hovořit o pochopitelnosti jiného rodu, vždyť tato tajemství s sebou nese nepřehlédnutelné světlo a do života člověka zasahuje právě svým osobitým osvětlením. Ve světle tajemství, které patří k podstatným způsobům přítomnosti bytí, získává lidská existence další, nový rozměr smysluplné souvislosti, a tudíž pochopitelnosti^{x/}.

x/ Pochybnosti ovšem mohou vzniknout, jakmile se pokusíme zřetelněji postihnout ráz této pochopitelnosti. Neboť se tu zjevně nejedná o

nic, co by přímo poukazovalo na explicitně vyslovované a formulované přesvědčení, a vlastně ani o nic, co by bylo tímto způsobem možné adekvátně objektivovat. Pochopitelnost se tu neobjektivuje formou vysloveného a vyjádřeného přesvědčení, nýbrž mnohem složitějším způsobem a jakousi oklikou. Objektivace této pochopitelnosti se projevuje v tom, jak zakládá jistou smysluplnost lidského počinání a ustavuje jeho určitý řád. Potud schopnost vyslovit opravdu nepatří mezi nejpůvodnější bytostná určení člověka /viz Heidegger, Was heisst Denken?, str. 28/ a odkazuje na schopnost rozumět bytí, z níž se jako jedna z jejích možností odvozuje.

Snadno by totiž mohl vzniknout dojem, že dialog člověka a bytí je krajně nerovnoprávná záležitost. Termíny pokora, milost, tajemství, jako by jednostranně akcentovaly úlohu bytí a přisuzovaly mu veškerou iniciativu. Uvědomíme-li si však, že bytí svou základní a nejhlubší povahou znamená pochopitelnost, pak rozpoznáme i odkázanost bytí na člověka. Ne že by bytí bylo lidským výtvozem a člověk jeho tvůrcem. Bytí se však člověka dovolává jako svého interpreta. Proto jej nevyzývá k tomu, aby všechny své bytostné síly umrtvil a stal se pouhou pasivní ozvučnicí bytí, nýbrž k tomu, aby tyto síly tvořivě rozvíjel ve všech potencích, tj. skutečně ve všech a nejen v některých, neboť jen tak může adekvátním způsobem dostát nárokům bytí.

XV.

Co na těchto strukturních momentech víry proměňuje dějinná situace, v níž se směrodatnou a rozhodující formou zkušenosti stalo vědění?

Proměna tu zasahuje velmi hluboko. Dotýká se totiž nejenom zdroje víry, tedy toho, nač se víra - ne vždy zcela vědomě opírá - upíná a z čeho podvědomě čerpá, nýbrž - a to je ještě závažnější aspekt věci - dotýká se i její nejvlastnější podoby a bytostné povahy.

Víra sice ani zde neztrácí charakter jedné z původních forem schopnosti, či poněkud přesněji, disponovanosti a faktického uplat-

nění této dispozice, rozumět bytí, avšak v celém svém obsahu a základním rázu se výrazně proměňuje. Její konstitutivní obsahy, a nejen ony, jsou totiž do hloubky poznamenány právě centrálním postavením vědění v horizontu veškeré zkušenosti.

Řekli jsme už, že víra v tomto období nabývá povahy vědění jistého^{x/} typu. Toto globální vymezení nasnačuje aspoň tolik, že se tu

^{x/}Čtenáře - jak doufám - příliš nezavádí dvojsměrnost slova "jistý", vždyť oba významy jsou zřetelně odlišné a v příslušném kontextu se vždy vyjeví, o který z obou významů se právě jedná. V jednom svém významu poukazuje slovo "jistý" na slovo "jistota", a v tomto významu musí být také chápáno. Druhý význam slova pak říká asi tolik jako jakýsi blíže neurčený, avšak nikoli neurčitý, tj. v případě nutnosti přesně určitelný.

jakýmsi způsobem proměňuje podoba toho, jak víra zabývá, prostupuje a ovládá subjektivitu, resp. jak si subjektivita víru osvojuje.

Když jsme se pokoušeli stanovit povahu víry v autentickém smyslu slova, zdůraznili jsme jako jeden z jejích konstitutivních a bytostných rysů její rás trvalého nároku na osobní a nezastupitelnou zkušenost - vždy znovu obnovovanou - o onom původním rozvržení základních životních významů, které orientují veškeré počínání člověka, a do těsné souvislosti s tím jsme pak položili konstitutivní otevřenost vůči vlastnímu hlasu bytí a právě podobě jeho nároků na člověka. Zde lze patrně pochopit charakter oné proměny, již podstupuje víra v kontextu moderní doby, nejzřetelněji.

Jestliže totiž víru v autentické podobě charakterizuje otevřenost směrem k pravdě, tj. takové chápání pravdy, které podtrhuje a akcentuje moment neustále obnovovaného úsilí o pravdu a vždy znovu podstupovaného rizika hledání pravdy jako čehosi dějinného a osudově proměnlivého, tedy koncepce pravdy jako dějinného pohybu vyjevo-
vání i objevování bytí, pak je tím dán i způsob, jakým víra prostu-

pluje a zabydluje subjektivitu, a vymezen základní ráz bytí a subjektivity. Víra tu potom neznámá strnulost subjektivity a její zaslepenost určitými obsahy, které veškerou další zkušenost v podstatném smyslu překrývají a vyřazují ze hry, nýbrž pohotovost k neustále obnovované zkušenosti o onom výchozím rozvržení základních životních ~~skutek~~ významů. A zároveň zde subjektivita nemůže nabýt ve vztahu k bytí dominantního a určujícího postavení a uplatňuje se jen ve své zakotvenosti v bytí, z něhož čerpá všechny své bytostné síly a v dotyku s nímž je rozvíjí.

Kdežto víra uplatňující se především jako vědění nabývá ve všech těchto ohledech zásadně odlišné povahy. Už při zběžném pohledu je nápadné, že se v novém kontextu víra uplatňuje především jako subjektivní přesvědčení /tj. s důrazem na ono subjektivní/.

Víra zde vstupuje do hry převážně jako přesvědčení o správnosti určitých obsahů zkušenosti a bylo by ji v podstatě možné formulovat v podobě určitého vyznání, tj. určitého souboru tezí - ~~byť~~ ~~existenčních~~ ostatně ne vždy konsekventních a navzájem spolu sjednotitelných - byť v této podobě nevstupuje většinou do pole vědomí a nebývá takto svými nositeli explicitně pochopena. Víra tu tedy nemá - a to je konstatování rozhodující - povahu otevřenosti pro pravdu, nýbrž prezentuje se jako držení pravdy. Subjektivita se tak zcela evidentně stává vlastním terénem, v němž pravda sídlí, a činí si zároveň nárok na to, být jediným kompetentním soudcem ve věcech pravdy.

Nikde to nevidíme zřetelněji než na příznačných, třebaže zdánlivě okrajových rysech této víry. Vždyť co jiného může znamenat její naprostá dogmatičnost a uzavřenost před jakýmkoli novým či jiným obsahem, její nesmiřitelná nesnášenlivost a fanatická agresivita, jež se pak promítají v samolibém nároku na samospasitelnost a ve vystupňovaném mesianistickém komplexu, než že se v jejích pozadí

skrývá přesvědčení o držení jediné skutečné pravdy. I zde se takto nepřímě prozrazuje symbiosa moderní racionality a mocenského zájmu, t.j. snahy o ovládnutí.

Podobná zjištění nijak neoslabují a spíše ještě potvrzují poukazy na komplementární složky, jež by měly zmíněné rysy víry v kontextu novodobé civilizace oslabovat. Neboť doprovází-li dogmaticčnost bezvýhradný a bezbřehý relativismus a do krajnosti vystupňovaný skepticismus, který se tak snadno proměňuje v cynismus, je-li rubem nesnášenlivosti zcela amorfní a absencí jakéhokoli osobního názoru /ve smyslu názoru, jenž by byl hozen plného osobního nasazení/ podmíněná snášenlivost naprosto ke všemu, a zvrací-li se nárok na jedinou a výlučnou samospasitelnost v naprostou ztrátu vědomí spoludopovědnosti za celak a ve vědomé zřeknutí se a odmítání smyslu pro společné, pak to jenom znovu dokládá skrytou vnitřní příbuznost těchto komplementárních jevů.

Proč však klást moderní podobu víry do souvislosti s novodobou racionalitou a s centrálním, pro soudobou civilizaci příznačným postavením vědění v rámci celé zkušenosti? Vždyť by se mohlo namítat, že rozum svým důrazem na zdůvodnění každého obsahu a každé téze a svou pretencí neuznat nic, co by svou platnost a oprávněnost neprokázalo ve světle principů rozumu, je něčím zásadně odlišným od toho, co jsme označili jako víru, a že se s ní od základů vylučuje.

Jistě, lze tu pozorovat jakousi časovou koincidenci. Opravňuje nás to však k závěru o těsné vnitřní spřízněnosti novodobého rozumu a moderní dobou deformované víry? Dost často můžeme sice zaznamenat, že se právě rozum se svými možnostmi a výkony stal obsahem velmi bojovného, neústupného a nekritického přesvědčení a vlastně víry, prokazuje to však onu hlubší souvislost, již máme na mysli?

Bylo by totiž možné argumentovat, že způsob, jakým moderní

v jaké

rozum ovládl pole, a míra, ~~exjakem~~ se mu to podařilo, vyvolaly u širokého okruhu lidí naivní očekávání a značné iluze, jež souvisejí s expansivností vědecké, tedy s tím, že vědění nutně navozuje dojem jako by osvětlovalo mnohem rozlehlejší terén než jaký skutečně osvětluje. ~~Že~~ však předpoklad o rozumu jako jediném, univerzálním a všemocném světle příznačně zabydluje především u těch, kdo se nacházejí vně terénu, v němž se rozum opravdu explikuje a rozvíjí. Že jsou to převážně nezasvěcení, kdo nekriticky rozšiřují pretence rozumu na celé univerzum a uplatňují je i mimo rámec jeho faktické kompetence. Jako by se tedy jednalo o pouhou průvodní degradaci rozumu, jistě ne náhodnou a celkem pochopitelnou, nikoli však směrodatnou pro postížení jeho bytostné povahy a skutečného dosahu. Připomeneme-li si však povahu vlastních předpokladů rozumu i míru a způsob jejich netematičnosti, vysvitne, že tu je ve hře příbuznost mnohem závažnější a že se zdaleka nejedná o souvislost jenom okrajovou.

Univerzum, které moderní rozum zakládá a osvětluje a jemuž tak imperativně vládne, je od základů strukturováno zaměřením a směrnici očekávání, a to tak výrazně a do té míry, že každá výzva, jež se tu uplatňuje a vůbec uplatnit může, bývá buď odpovědí na už existující a vyhraněné očekávání, nebo explikuje a rozvíjí očekávání zatím jen nejasné a uvědomělé toliko zcela.

Potud lze hovořit o univerzu ryzí a ještě spíše totální účelnosti, neboť strukturace, jež mu dává charakter organického a organizovaného celku; stejně jako ráz uspořádání a povaha pořádajících tendencí tohoto univerza i jeho zakotvenost v řádu /vždyť toto univerzum je nejenom artikulováno smysluplnými souvislostmi, ale samo uplatňuje nárok být posledním smysluplným uspořádaným celkem/, mají primárně charakter účelových a instrumentálních vazeb. Samotný rozum si pak činí nárok nejen na ~~poslední~~ sebezdůvodnění

a sebeexplikaci, nýbrž předpokládá, že i svou skutečnost a jasnou produkci sám ze sebe. Vlastní skutečnost rozumu jako by nebyla ničím, co je mimo rozum, a rozum byl jenom v sobě spočívající ~~zjevnost~~ a se sebe rozvíjenou zjevností bez začátku a konce.

V tomto ostrém a nelítostném osvětlení se však příznačným způsobem redukuje a deformuje i ona základní významově artikulovaná struktura, z níž roste veškerá lidská orientace ve světě. Už ono primární a racionálně vlastně nemotivované přesvědčení o pravdivosti, významnosti a důležitosti jistých obsahů a hodnot pro život se totiž rozvíjí v dvojnásobné základní podřízenosti vzhledem k rozumu.

Vždyť je to předně rozum samotný, který zaujímá místo bytí a vlastní bytí fakticky překrývá. Avšak otevřenost pro výzvy rozumu je cosi radikálně odlišného od uspůsobenosti a schopnosti naslouchat hlasu bytí. Rozum zná jen úporné a přímočaré cesty a vykrajuje hlavně účelové souvislosti.

A nadto se směrodatným hlasem bytí stává výzva k očekávání. Očekávání si však opět člověka charakteristickým způsobem podmanuje, a ovládá jej, takže i tam, kde se zdá odvíjet jenom hra nejniternejších motivací, se uplatňují předem daná a jako by samozřejmá schémata - schémata rozumného účelu a racionální kalkulace.

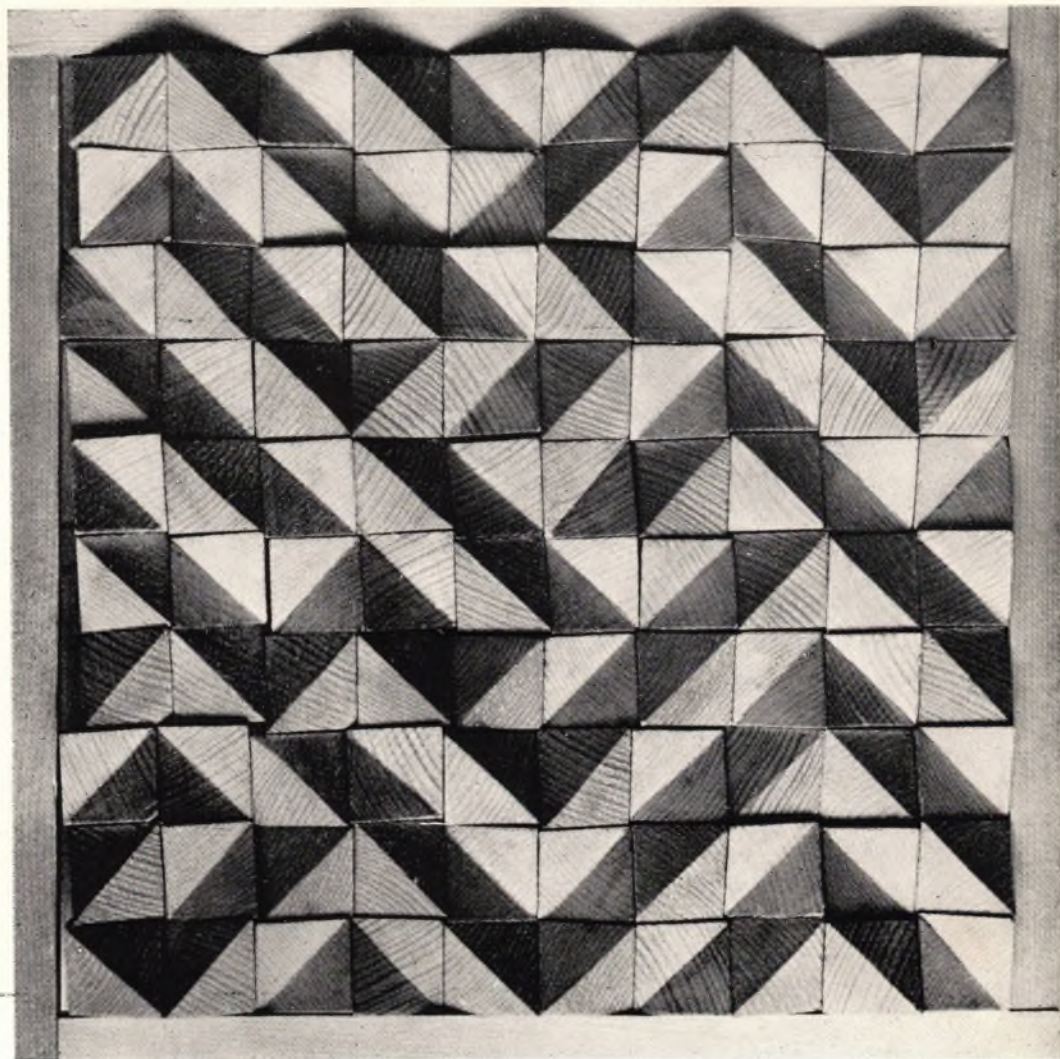
Tím přirozeně nemá být a vlastně ani být nemůže svět moderního rozumu jednostranně diskvalifikován a hodnocen pouze záporně. Už proto ne, že vědění jako podstatnou složku lidské zkušenosti nelze eliminovat. Vždyť vlastně vědění vždy tvořilo důležitou položku zkušenosti a není myslitelné žádné období a žádný stav lidské existence, v nichž by bylo zcela vyloučeno nebo aspoň potlačeno na cosi zanedbatelného. A nadto, ať se jeví univerzum moderního rozumu sebe rozpornější a v mnohém zcela protikladné původním nárokům, cestu z dnešní krize světa moderního rozumu nelze hledat mimo jeho terén a zdroje nápravy nenalezneme jenom v oblastech nacházejících se výlučně mimo jeho okruh.

Spíše je třeba rozpoznat skryté rozpory jeho původního založe-

ni, pokusit se prohlédnout do všech důsledků celou hloubku dnešní krize, nahlédnout faktickou situovanost a podmíněnost moderního rozumu, postihnout jeho skutečné místo v celkovém horizontu lidské zkušenosti a jeho pravou úlohu v kontextech lidských aktivit a jeho podstatný přínos pro bytostné možnosti člověka.

Teprve tehdy, když rozpoznáme plný dosah a základní konsekvence původních iluzí moderního rozumu a dokážeme se - aniž by to znamenalo rezignaci a podvázání všech tvořivých potencií člověka - zbavit iluze o vlastní neiluzivnosti a nepředsuděčnosti svého dnešního polohy, můžeme s dostatečným oprávněním kriticky reflektovat skutečné vývojové možnosti současného stavu a poměrně bezpečně postřehnout faktickou úlohu základních lidských aktivit v kontextu dneška a jeho perspektiv.

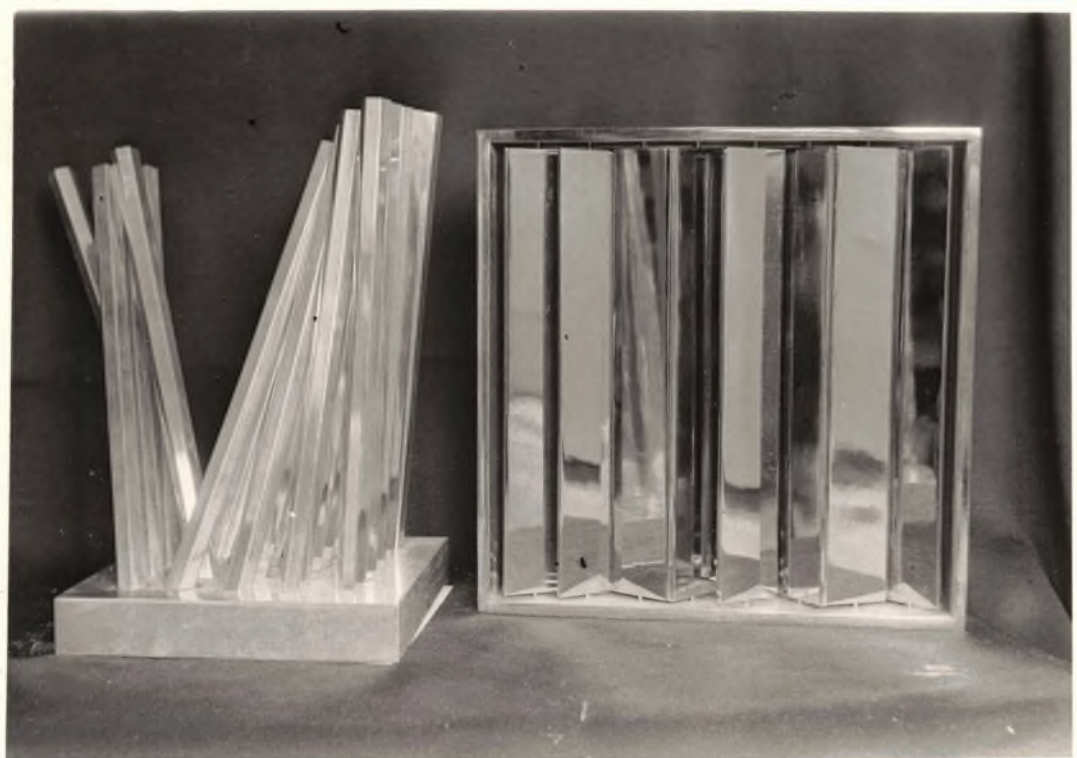
/Pokračování/

radek kratina

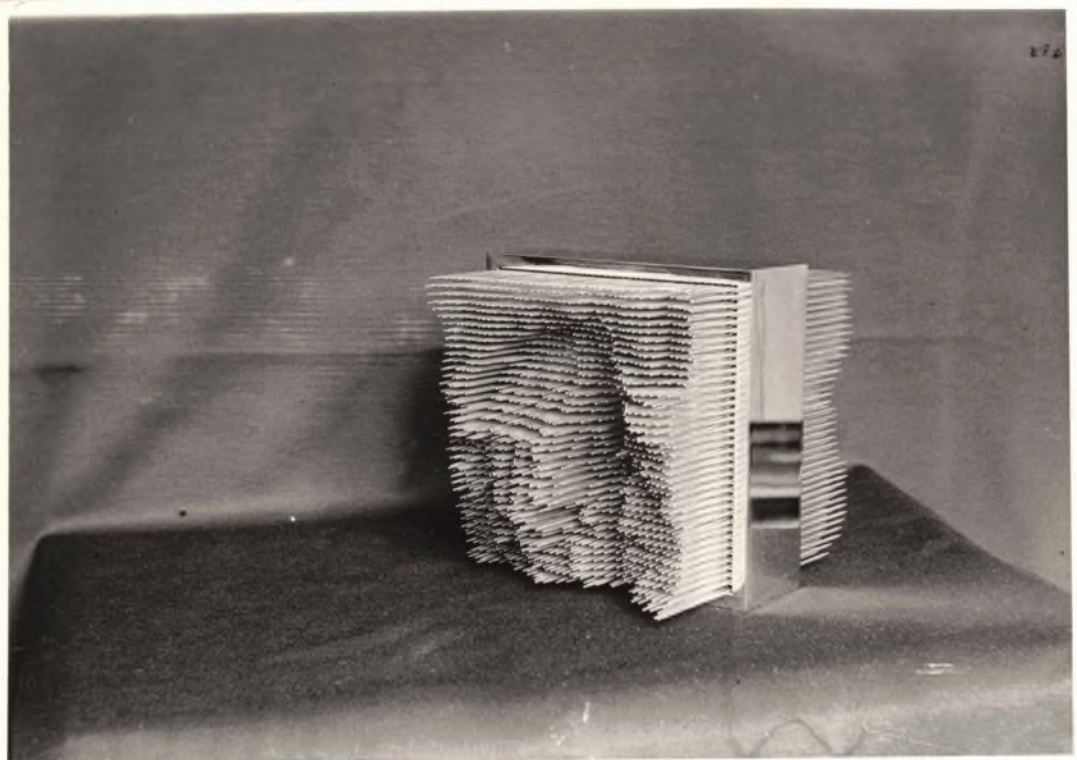
vit à prague 10e malešice blok 23 no 327

né le 2 décembre 1928 / études école supérieure des arts décoratifs à prague / expositions individuelles 1966 — théâtre de la musique ústí nad labem / 1967 — galerie régionale jihlava / galerie jaroslav král brno / galerie čapek prague / galerie benedikt rejt louny / 1969 — galerie tvář havířov près d'ostrava / expositions collectives 1964 — théâtre de la musique prague / 1966 — image et écriture mánes prague / forum alpbach autriche / tendances constructives galerie régionale jihlava / 1967 — aica prague / premier salon prague / 35 artisti cecoslovacchi torino italie / 4° premio cinisello balsamo milano italie / forum alpbach autriche / 1968 — club des concrétistes galeries régionales jihlava / ústí nad labem / žilina / galerie špála prague / galerie im hause behr stuttgart république fédérale allemande / nouvelle sensibilité galerie d'art brno / galerie régionale karlovy vary / mánes prague / biennale paderbon / tendances constructives kassel république fédérale allemande / 50 années de la tchécoslovaquie mánes prague / 1969 — club des concrétistes galeries régionales karlovy vary / olomouc / galerie número firenze / rome italie / mahlergalerie wien autriche /

1973

R. Kiehl

1973

R. Kiehl